

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
Magistratura Mərkəzi

əlyazması hüququnda

Yeganə Əsgərli Rasif qızı

“İnvestisiya siyasəti: mahiyyəti, ölkənin iqtisadi
inkişafında yeri və rolu”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060404 İqtisadiyyat.

İxtisaslaşmanın şifri və adı: İqtisadi nəzəriyyə.

Elmi rəhbər:
i.e.d., prof. Ü.Q.Əliyev

Magistr proqramının rəhbəri:
i.e.n., dos. N.Ə.Sadıqov

Kafedra müdiri: i.e.d., prof. Ü.Q.Əliyev

Bakı - 2016

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
I Fəsil. İnvestisiyanın nəzəri-metodoloji əsasları.....	6
1.1. İnvestisiya anlayışı, mahiyyəti, onun formalaşması və konseptual aspektləri...	6
1.2. İnvestisiyaya sosial-iqtisadi baxış, onun məzmunu və xüsusiyyətləri.....	11
1.3. İnvestisiya nəzəriyyələri və investisiya qoyuluşlarının analizi.....	18
II Fəsil. Müasir şəraitdə investisiya siyasəti və onun prioritetləri.....	23
2.1. İnvestisiya resursları bazarında investisiya siyasəti və onun təsirinin qiymətləndirilməsi.....	23
2.2. Dövlətin müasir investisiya siyasətinin nailiyyətləri.....	36
2.3 Azərbaycanada investisiya potensialından səmərəli istifadənin regional aspektləri.....	43
III Fəsil. Müasir iqtisadi integrasiya şəraitində investisiya potensialından istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi.....	52
3.1. İnvestisiya siyasətinin təkmilləşdirilməsinin Azərbaycanın davamlı inkişafına təsiri.....	52
3.2. Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunmasının qarşılıqlı əlaqəsi.....	61
3.3. İnvestisiya potensialının reallaşdırılmasında idarəetmə sisteminin strategiyası və onun səmərəli istifadəsində dövlətin rolu.....	73
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	81
ƏDƏBİYYAT.....	85
ƏLAVƏLƏR.....	87

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi ilə ölkənin iqtisadi sahəsində köklü surətdə keyfiyyət normaları dəyişiklikləri həyata keçirilmişdir. Belə ki, investisiya siyasətinin formalaşmasına və inkişafına diqqət daha da artırılır. İnvestisiya əsasında iqtisadiyyatın strukturu təkmilləşdirilir ki, bu məqsədlə də investisiya siyasətinin formalaşmasına xüsusi önəm verilir, çünki investisiya sferası təsərrüfat mexanizminin ixtisaslaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Respublikada həyata keçirilən investisiya siyasəti ölkəyə cəlb olunan xarici investisiyaların günü-gündən çoxaldılmasına və ölkə tərəfindən həyata keçirilən bu siyasət vasitəsilə tənzimlənməsi, bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan iqtisadi sahələrin inkişafında proporsiyaların qoyulmasında elmi və praktiki olaraq mühüm mənə daşıyır. Həmçinin bu siyasətin nəticəsi olaraq ixracat potensialının artırılmasına, cəlb olunmuş xarici investisiyaların artması və ölkələr arasında xarici-iqtisadi əlaqələrin integrasiyası genişlənir

Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən “Əsrin müqaviləsi” sosial-iqtisadi cəhətdən əhəmiyyətliyədir. Bu müqavilə 1994-cü il 20 sentyabrda imzalanmışdır. Heydər Əliyevin apardığı bu siyasət nəticəsində beynəlxalq iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək üçün geniş perspektivlər yarandı və xarici investorların ölkəmizə marağı əsaslı dərəcədə artdı. Bundan başqa bu istiqamətdə neft sektorunda 28-dən çox müqavilə imzalanmışdır.

Prezidentimiz cənab İlham Əliyev də bu sahəyə və bununla yanaşı daxili investisiya və qeyri-neft sektorunun inkişafı sahələrinə böyük qayğı göstərir. Neft sektorundan başqa digər sahələrə də investisiya qoyuluşlarının artırılması, iqtisadiyyatımızın neftdən asılıılığının azaldılması istiqamətində fəal işlər aparılır. Bütün bu cəhətləri Azərbaycanın müasir investisiya siyasətinin əsas xüsusiyyətləri hesab etmək olar və bütün bunlar hazırda əsas diqqət mərkəzində duran məsələlərdəndir.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Ölkədəki iqtisadi vəziyyət və aparılan investisiya siyasətinin nəticəsi makroiqtisadi göstəricilərin yüksəldilməsi, ümumi milli məhsulun strukturundakı əsas sahələrin, xüsusilə də strateji sahələrin rolunun və əhəmiyyətlik dərəcəsinin getdikcə artırılmasını ön plana çəkir.

Respublikamız bazar iqtisadiyyatının mövcudluğu şəraitində sosial-iqtisadi tərəqqiyə nail olmaq üçün xüsusi inkişaf proqramı və proqnozları işlənilib hazırlanmalı və onların həyata keçirilməsi təmin edilməlidir. Belə proqramın əsasını respublikanın mikro və makro səviyyəsində iqtisadiyyatın inkişafının sürətlənməsi və bu sahədə sosial-iqtisadi səmərəliliyinin artırılması, Elmi Texniki Tərəqqi nəticəsində innovasiyalaşmasını və s. təmin edir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyektini investisiya, mahiyyəti, onun potensialı, investisiyanın təsirinin qiymətləndirilməsi və ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirinin araşdırılması prinsipləri və mənfi təsirlərinin aradan qaldırılması təşkil edir. Tədqiqat predmetini isə investisiya siyasəti, Azərbaycanda investisiya siyasətinin nailiyyətləri, həmçinin ölkədə investisiya mühitinin formalaşması təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Dissertasiya işinin hazırlanması ilə əlaqədar olaraq müxtəlif ədəbiyyatlardan, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, İqtisadi inkişaf Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin faktiki materiallarından və hesabatdan, jurnal və məqalələrdən və s. istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi dedikdə Azərbaycanda həyata keçirilən investisiya siyasətinin ölkənin iqtisadi inkişafı ilə qarşılıqlı əlaqəsi, xarici investisiyaların cəlb olunma perspektivlərinin araşdırılması tədqiq olunmuşdur. İnvestisiya siyasətində dövlətin rolu, həmçinin investisiya potensialının reallaşdırılmasında dövlətin apardığı strategiyalar irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti onun bütün fəsilləri, nəticə və müddəaları, həmçinin irəli sürülən təklif və

tövsiyyələr iqtisadiyyat sahəsində gələcəkdə həyata keçiriləcək elmi araşdırmalar üçün əsas kimi çıxış edə bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiyaya giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələr, müxtəlif cədvəl və qrafiklərdən ibarətdir. Dissertasiya işinin quruluşu aşağıdakı kimidir:

İşin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılıb.

Dissertasiya işinin birinci fəslə "İnvestisiyanın nəzəri-metodoloji əsasları" adlanır. Bu fəsildə investisiya məvhumundan, investisiyanın əsas mahiyyəti, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq, həmçinin sosial-iqtisadi cəhətdən nəzərdən keçirmək məzmunu və xüsusiyyətlərinin araşdırılması, investisiya nəzəriyyələrinin əsaslandırılması, o cümlədən investisiyaların, investisiya qoyuluşlarının tədqiqi və analizi aparılır.

Dissertasiya işinin ikinci fəslə "Müasir şəraitdə investisiya siyasəti və onun prioritetləri" adlanır. Bu fəsildə investisiya resursları bazarında investisiya siyasəti, onun müasir dövrdəki nailiyyətlərinin müvəffəqiyyətli tətbiqi, eləcə də Azərbaycanda investisiya potensialından səmərəli istifadənin regional aspektləri və investisiyanın qiymətləndirilməsi izah edilir.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslə "Müasir iqtisadi inteqrasiya şəraitində investisiya potensialından istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi" adlanır. Bu fəsildə Azərbaycanda investisiya siyasəti və onun davamlı inkişafına investisiya siyasətinin təsiri, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunması perspektivləri, həmçinin investisiya potensialının reallaşdırılmasında dövlətin rolunun strateji əsaslandırılması tərənnüm edilir.

Dissertasiya işinin sonunda ümumiləşdirilmiş formada bir sıra nəticə və təkliflər verilməklə işin yazılmasında istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı göstərilir.

I FƏSİL. İNVESTİSİYANIN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İnvestisiya anlayışı, mahiyyəti, onun formalaşması və konseptual aspektləri

Müasir şəraitdə iqtisadi sistemin vətəsərrüfat həyatının mühüm elementlərindən biri investisiya və investisiya qoyuluşlarından hesab olunur. İnvestisiya dedikdə pul və real kapitala qoyulan vəsaitlər başa düşülür. Yəni bu özünü pul vəsaitləri, kreditlər, qiymətlə kağızlar, daşınan və daşınmayan əmlaka, intellektual mülkiyyətə və s. sahələrə qoyulan vəsaitlər şəklində büruzə verir. Real kapitala qoyulan investisiyalar əsas kapitalın təkrar istehsalına və bu kapitalın özünü bərpasını əmələ gətirirlər. İnvestisiya qoyuluşları subyektlər tərəfindən reallaşdırılır ki, bu da birbaşa dövlət maraqlarının həyata keçirilməsinə xidmət edir.

İnvestisiyanın mahiyyəti müxtəlif akseptlərlə xarakterizə olunur. Belə ki, mühasibat nöqteyi nəzərdən investisiya məvhumunu təsərrüfat sferasında hər bir aktivləri, həmçinin maliyyə və real kapitalı əhatə edir. Real kapitala əsaslanan çıxış edən investisiyalar kapital formalı və ya qeyri-maliyyə aktivləri kimi çıxış edir. Real kapitala əsaslanan investisiyalar əsas fondlarının təkrar istehsalını istiqamətləndirir, yəni investisiya birbaşa təkrar istehsalə, əsas fondların yaradılmasına və ya yenilənməsinə yönəldilir.

Maliyyə kapitalına əsaslanan investisiyalara gəldikdə isə onlar qiymətli kağızlar və kreditlər kimi çıxış edir. Maliyyə kapitalına əsaslanan investisiyaların reallaşdırılmasında onların müəyyən bir qismi dərhal, qalan bir hissəsi isə müəyyən müddətdən sonra real kapitala çevrilir. İqtisadiyyatda həmçinin maliyyə kapitalının real kapital ilə əvəzlənməməsi də mövcuddur. Buna misal olaraq alınmış və ya buraxılan qiymətli kağızları göstərmək olar. Digər tərəfdən ifadə etsək maliyyə kapitalına əsaslanan investisiya gələcəkdə ölkənin real kapitalına əsaslanan investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsində əsas rol oynayır. İnvestisiyaya pul qoyuluşu etməklə onun dəyərini saxlamaq, artırmaq və ya gəlirliliyinin təmini üçün

vasitə rolunu oynayır. İnvestisiya sərbəst pul kütləsi hesab olunur. Çünki, pul ütləsi infilyasiya zamanı heç bir gəlir gətirmədən dəyərini itirə bilir. Əgər eyni miqdarda pul sərbəst şəkildə deyil də müəyyən bir banka qoyulmuşdursa, artıq o investisiya kimi dəyərləndirilir və gəlir gətirməsi mümkündür.

İnvestisiya fəaliyyəti müxtəlif cür təzahür edir. Bunlar aşağıdakılardır:

- investorun öz vəsaiti hesabına
- borc vəsaiti hesabına
- cəlb olunan vəsaitlər hesabına
- büdcə və qeyri-büdcə fondlarının vəsaitləri hesabına.

Makroiqtisadi baxımdan investisiyalar ikili mənə kəsb edirlər:

Birinci, investisiyalar xərclərin əsas hissəsini təşkil etdiyinə görə, investisiyaların kəskin artıb-azalması və dəyişkən komponenti olduğuna görə, investisiyaların kəskin artması və ya azalması məcmu tələbə kəskin təsir göstərir, məcmu tələbin bu dəyişkənliyi öz növbəsində ümumi istehsala və əhalinin məşğulluğuna təsir göstərir. İkinci, investisiyalar kapital yığımina səbəb olurlar. Avadanlıq və tikililərin artımı ölkənin potensial istehsalını genişləndirir və uzun müddətə iqtisadi artımı təmin edir.

Beləliklə, investisiyalar ikili rol oynayırlar:

- qısa müddət ərzində investisiyalar məcmu tələb vasitəsi ilə istehsala təsiri
- uzun müddət ərzində kapitalın yaranmasının potensial istehsala və məcmu təklifə təsiri.

Bildiyimiz qədər ilə kapital məvhumu istehsal amillərindən biri kimi çıxış edir. Yəni bu elə bir resursdur ki, ümumi məhsul istehsalında böyük əhəmiyyətə malikdir.

İqtisadi sistemlər inkişaf etmiş maliyyə institutlarının real investisiyaların artım sürətinə yüksək təsir imkanları vardır. Belə ki, bu ikili forma daşıyan investisiyalar bir-birinin tamamlayıcısı şəklində çıxış edirlər.

İnvestisiyalarının formalaşmasının zəruriliyini bir çox əlamətlər şərtləndirə bilər. Bütövlükdə bu əlamətləri üç dominant qrupa ayırmaq mümkündür:

1. bazanın maddi-texniki baza ilə əvəzlənməsi;

2. istehsal sahəsinin sferasının genişləndirilməsi;

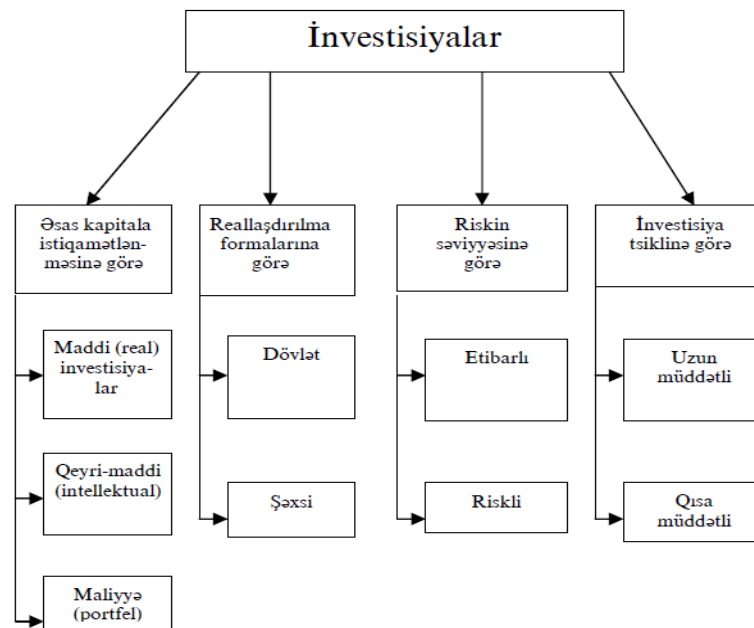
3. yeni fəaliyyət növlərinin mənimsənilməsi

Bu faktorlar bir-birindən fərqli şəkildə özlərinə məxsus olan əlamətlərə malik olmalarına baxmayaraq, nəticədə onların istehsal fəaliyyətinin cəmiyyətdə artan tələbatın ödənilməsi istiqamətində proporsionallığın təmin edilməsinə şərait yaradır.

İnvestisiya məhvumu mənə etibarilə hər bir ölkənin müvafiq öz qanunvericilik aktları vasitəsilə təyin olunur. Ölkəmizdə investisiya hüququnun bazası “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu hesab edilir. Bu qanun Respublikas daxilində investisiya fəaliyyətinin sosial, iqtisadi və hüquqi cəhətdən bir çox şərtləri özündə birləşdirir. Bu qanun investisiyanın ölkə iqtisadiyyatına tez-tez cəlb edilməsinə, ondan ölkənin sosial-iqtisadi bazasının, həmçinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin və integrasiyanın inkişafı üçün səmərəli olaraq yönəldilməsidir. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” qanunda investisiya, gəlir və ya sosial səmərə əldə edilməsi məqsədilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət sahələri üzrə qoyulan maliyyə vəsaitləri, bundan əlavə maddi və intellektual sərvətlər kimi də ifadə olunur. Qeyd olunan vəsaitlər və sərvətlər nəzərdə tutduqda, pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, əvəzli və əvəzsiz şəkildə verilmiş kreditlər, paylar, səhmlər, digər qiymətli kağızlar, daşınan və daşınmaz əmlak və digər intellektual sərvətlər, və bu biliklərin məcmusu, yəni (nou-hau), innovasiya olunmuş məhsullar və s. kimi xarakterizə edilir.

İnvestisiya ilə müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə oxşar cəhətlərə malik olan kapital qoyuluşu xüsusi bir istiqamət kimi fərqləndirilir. Belə ki, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanuna əsasən, əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, habelə maddi istehsalın digər formada inkişafına investisiya, kapital qoyuluşları formasında həyata keçirilir.

Müasir dövrdə investisiyalar nəzəri və elmi cəhətdən fərqli meyarlar üzrə təsnifləşdirilir. Bu təsnifat aşağıdakı kimidir:

Müxtəlif meyarlar üzrə investisiyaların təsnifat cədvəli

İqtisadi inkişafa nail olmaq üçün istiqamətində investisiyanın səmərəliləşdirici rolunun aşkar olunması üçün bir sıra konsepsiyalar yaranmışdır. Neoklassik nəzəriyyə nümayəndələri şəxsi yığımların meydana gəlməsi qanunauyğunluqlarını, hər bir investorun davranışı və investisiya qaydalarının qəbul edilməsi motivlərini müəyyən etmişlər. Tanınmış ABŞ iqtisadçısılarından biri olan, Jeyms Tobin Nobel mükafatı laureatıdır. O, portfel investisiyaların seçilməsinə nəzəriyyəsini təhlil etmişdir. Jeyms Tobinin fikrinə əsasən, investorlar riski çoxluq təşkil edən fəaliyyətlə riski az olan fəaliyyəti optimal uzaqlaşdırmağa çalışırlar ki, həyata keçirdikləri qoyuluşda tarazlığa nail ola bilsinlər. Jeyms Tobin həmçinin, investisiya qoyuluşlarından əldə edilən iqtisadi səmərəli məsrəflərlə müqayisə olunmasını müəyyən səviyyəyə kimi məqsəduyğun hesab edirdi.

İnvestisiya qoyuluşlarına ən mühüm əhəmiyyət verən nəzəriyyə məşhur ingilis ixtisasçısı J.M.Keynsin 1933-cü il böhranında iqtisadiyyatı tənzimləmək üçün irəli sürdüyü nəzəriyyə olmuşdur. ¹J.M.Keyns bu böhranı “Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyə”si adlı əsərində qeyd etmişdir. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsini əsas götürən Keyns iqtisadi inkişaf və tarazlığa nail

¹ Keyns C.M. Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyə. Bakı: “Qanun”, 2001, 478 s.

olması üçün investisiya qoyuluşlarına xüsusi diqqət yetirirdi. Keynsin fikrinə görə investisiya qoyuluşlarının həcmində baş verən dəyişiklik iqtisadi aktivliyin hərəkətverici qüvvəsidir. Daha aydın tərzdə ifadə etsək, investisiyaların səmərəliliyi, onlardan əldə olunacaq gəlir və bu mənfəətin həcmi nə qədər çox olarsa istehsalın həcmində də bir o qədər çox olacaqdır. Keyns XX əsrin əvvəllərində bütün qərb ölkələrini əhatə etmiş fəlakəti, investorlar tərəfindən reallaşdırılan investisiya qoyuluşlarının həcmnin lazımi səviyyədə olmamasının və ya investisiyaların çatışmamasının nəticəsi kimi qiymətləndirirdi. Keyns investisiyaların səviyyəsinə müxtəlif amillərin təsir göstərməsini qeyd edirdi. Ən çox təsir göstərmənin isə yığma olan meyillilik hesab edirdi. Bu gəlirin o hissəsidir ki, birbaşa yığma yönəldilmişdir.

Araşdırmalardan belə aydın olur ki, investisiya qoyuluşlarının maliyyə və qeyri-maliyyə aktivləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə faiz normasından bilavasitə asılıdır. Əgər faiz dərəcəsi çoxdursa, o zaman maliyyə qoyuluşlarının həcmi çoxalır, əksinə olduqda isə qeyri-maliyyə aktivlərinin artımı baş verir. Daha aydın olaraq qeyd etsək, iqtisadi fəaliyyət nəticəsində əldə edilən gəlirin həcmi faiz dərəcəsindən üstündürsə, bu zaman investisiyaların həcmi yüksələcəkdir. Bunun nəticəsi olaraq investisiya qoyuluşlarından gələn gəlirin faiz dərəcəsinə görə əldə olunan gəlirdən çox olması, əmanətçilərin yüksək artıma meylini yüksəldir. Bu nəticəyə əsaslanaraq, son əmanətlərin real kapitalla dəyişməsinə təkan yaradacaqdır. Faiz dərəcəsinin gəlirdən az olması isə kredit götürmələrinə motivə edəcəkdir. Hansı ki, götürülən bu kreditlər vasitəsilə investisiyalara yönəldilmiş olacaqdır.

Keyns tələbin artımına şərait yaratmayan amillər sırasında investisiya qoyuluşlarını səmərəliliyinin çox olmamasını göstərirdi. Belə ki, yığılan kapitalın həcmnin çoxalması ilə mənfəət normativinin kapitalın məhsuldarlığının azalması təsiri nəticəsində aşağı düşmüşdür. Belə desək, mənfəət norması ilə faiz norması arasında elə bir fərq yoxdursa, onda istehsalın genişləndirilməsindən əldə olunan yüksək gəlir daha az cəzbedici olur ki, bunun nəticəsində də investisiya məhsullarına tələbat azalır. Buna görə də investisiya əmtəələrinə tələb aşağı düşür.

Tədiyyə qabiliyyətli tələbin inkişaf etdirilməsində həlledici rol oynayan investisiyaları Keynsin fikrincə bu yollarla çoxaltmaq mümkündür:

Birincisi, banklardan və digər kredit təşkilatlarından alınan kredit faizlərinin aşağı salınması ünulu ilə. Belə ki, qoyuluşların son olaraq yüksəlməsindən investisiyalar artacaqdır;

İkincisi, dövlət xərclərini, yəni kapital qoyuluşlarını artırmaq və əmtəələrin yığılmasını çoxaldılması üsulu ilə ;

Üçüncüsü, kapitala qoyulan səmərəliliyin artırılması üsulu ilə.

Bununla Keyns təsdiq edir ki, nəticədə istehsal genişlənəcək, əlavə işçilər cəlb olunacaq və işsizlik səviyyəsi müəyyən mənada aşağı düşməsi ilə nəticələənəcəkdir.

Ümumiyyətlə, geniş təkrar istehsalda investisiyalar əsas struktur yaradan funksiyayı həyata keçirir. Yəni iqtisadiyyatın gələcək tərəqqisi hansı sahəyə vəsait qoyulmasından bilavasitə asılıdır. Milli gəlirin yığılmasını artırmaqla istehsalın sonrakı artımı baş verəcəkdir ki, yaranan investisiyaların bölüşdürülməsi kimi geniş təkrar istehsalın səmərəliliyi müəyyən edilir. İnvestisiyalar nə qədər səmərəlidirsə, milli gəlirin artım tempi də o dərəcədə yüksək olacaqdır. Beləliklə, bunları ümumiləşdirməklə belə nəticəyə gəlmək olar ki, investisiya uzunmüddətli vəsait qoyuluşu kimi respublika daxilində və onun xaricində mənfəət əldə edilməsi üçün yeni müəsisələrin yaradılmasına, fəaliyyətdə olan müəssələrin müasir normalara cavab verməsinə, innovasiyalı texnologiyaların mənimsənilməsinə yönəldən fəaliyyət kimi ifadə olunur.

1.2. İnvestisiya sosial-iqtisadi baxış, onun məzmunu və xüsusiyyətləri

Cəmiyyətdə investisiyanın yatırılma həcmi istehsalat sahəsinin böyüməsinə və gələcəkdə iqtisadi strukturunun dəyişilməsində böyük rol oynayır. Respublikada sosial-iqtisadi tərəqqinin əsas makro-iqtisadi göstəricilərinin zaman keçdikcə yüksəldilməsi, xalqın rifah halının yaxşılaşdırılması iqtisadiyyatın artım tempi ilə

əlaqədardır. Ümumi daxili milli məhsulun strukturunda əsas sahələrin rolu və əhəmiyyəti zaman ötdükcə artırılmalıdır. Bu səbəbdən də investisiyanın qoyulma prinsipinin mühüm cəhətlərindən biri də maddi istehsal sahələrində uyğun proporsionallıq təmin edilməli və sənaye məhsullarının ümumi daxili məhsuldakı xüsusi çəkisi getdikcə artırılmalıdır.

İnvestisiya ümumi daxili məhsulun tərkibində bir komponent kimi çıxış edir və o hər bir cəmiyyətdə iqtisadi inkişafa nail olmaq və milli sərvətin artırılmasını təmin etmək üçün zəruridir. Belə ki, makroiqtisadi tarazlıq və məşğulluğun səviyyəsi iqtisadiyyata qoyulan investisiyanın həcmilə əlaqədardır. Hər bir dövlət investisiya qoyuluşunu artırmağa və bunu da nəticəsində ÜDM və milli gəliri artırmağa çalışır.

Cəmiyyət miqyasında iqtisadi inkişafı müsbət mövqedə davam etdirmək məqsədi ilə əldə olunan müəyyən bir miqdarı təkrar istehsalat istiqamətləndirilmişdir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-də investisiya qoyuluşlarını xüsusi çəkisi 50%-dən 45%-ə qədər tərəddüd edir. Buna görə də, ölkələrin hər birinin iqtisadi inkişaf səviyyəsi investisiyaya ayrılan məbləğin xüsusi çəkisi ilə təyin edilir. İnvestisiya qoyuluşları çox olan ölkələrdə iqtisadi inkişafın səviyyəsi də yüksək olur. İqtisadi inkişaf səviyyəsi yüksək olan dövlətlərdə birmənalı olaraq investisiyanın qoyulma səviyyəsi yüksək olur.

Respublikamıza nəzər salsaq görürük ki, 2015-ci ildə Ümumi Daxili Məhsulun artımı 1.1%, keçən ilin qiymətlərilə birlikdə 54.38 mlrd manat təşkil edib. Hər bir şəxsə düşən Ümumi Daxili Məhsulun miqdarı 5703.8 manat olub.

Qeyri-neft sektorunda yaradılmış əlavə dəyərin sahələr üzrə bölgüsü

Mənbə: www.economy.gov.az

2015-ci il ərzində iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoru sahəsində yaradılmış olan əlavə dəyər ötən illə müqayisə edilsə görürük ki, 1.1% artım olmuşdur. Qeyri-neft sahəsində yaranan əlavə dəyərdə Ümumi Daxili Məhsulda payı ötən ildəki göstəricilərə nəzərən 8.0 faiz bəndi artaraq 69.3% olmuşdur. 2015-ci il üçün iqtisadiyyatda yaranan əlavə dəyərdəki 1.1%-lik artım qeyri-neft sektoru 0.7 % müsbət nəticələnmişdir.

Qeyri-neft sahəsində, o cümlədən ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri (10.9%), informasiya və rabitə (6.8%), sosial və digər xidmətlər (1.7%) sahələrində yaradılan əlavə dəyərin artma dinamikası ötən illə çoxluq təşkil etmişdir. Qeyri-neft ÜDM-nin artımına ən böyük müsbət töhfəni ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahəsi (1.4 faiz bəndi) vermişdir.

Həmçinin müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda investisiya qoyuluşlarının həcmi və səviyyəsini şərtləndirən bir sıra amillər göstərilmişdir. Müvafiq amillərdən asılı olaraq investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisi aşağı və ya yuxarı ola bilər. Həmin amillərə işsizlik səviyyəsi, istehsalın səviyyəsinin aşağı düşməsi və s. aiddir.

Ümumilikdə, reallaşdırılan investisiya qoyuluşları istehsalın həcmının artmasını təmin etməlidir. Qeyd olunan məqam investisiya qoyuluşu ilə əlaqədar tətbiq olunan yeni avadanlıq və texnologiyaların həm texniki, həm də iqtisadi cəhətdən səmərəli olmasını şərtləndirir. Bu baxımdan, investisiya qoyuluşları əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- əsas fondların geniş təkrar istehsalına investisiyalar. Bu istiqamətdə reallaşdırılan investisiyalara kapital qoyuluşları da deyilir ki, o da bir neçə yerə bölünür: yeni tikinti xərcləri, bərpa xərcləri, montaj xərcləri və s.

- dövriyyə fondlarına investisiyalar. Buraya xammal, material və s. istiqamətdə yönəldilən vəsaitlər daxildir.

İnvestisiya xərcləri iqtisadiyyatda kapital axımını təmin edən və məhsul bolluğu yaradan xərclərdir. Bununla yanaşı investisiya xərcləri milli gəlirlə və məşğulluq ilə birbaşa əlaqədardır. Bu əlaqə düz mütənasibdir. Yəni iqtisadiyyatda investisiya qoyuluşu həyata keçirilən zaman milli gəlir və məşğulluq səviyyəsi yüksəlir. Yığım isə investisiya artımının tərsidir. Belə ki, yığım əldə olunan mənfəətin bir hissəsinin ehtiyat kimi toplanmasını ifadə edirsə, investisiya əldə olunan vəsaitlərin istehsala qoyulması və istifadəsini ifadə edir.

Hər bir dövlətdə müxtəlif sosial xarakterli problemlər meydana gəlir. Məşğulluq bu problemlərin içərisində ən qabarıq müşahidə olunanıdır. Belə ki, xüsusilə keçid dövründə bu problem daha kəskin xarakter alır və onun tımini dövlət səviyyəsində zərurətə çevrilir. Daha dəqiq ifadə etmiş olsaq investisiya qoyuluşunu bu problemin həllində rolu ondan ibarətdir ki, həyata keçirilən yeni investisiya qoyuluşları, iş qüvvəsinə tələbi zərurətə çevrir. Ancaq bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, müəyyən texniki vərdişlərə və qabiliyyətə malik olan əmək qabiliyyətli insanların dövrün tələbinə cavab verə bilməməsi işlə təmin olunmada müəyyən çatinkilər yaradır.

Yeni müəsisələrin işə salınması, istehsal sahələrinin böyüdülməsi hesabına yeni iş yerləri meydana gəlir ki bu da öz növbəsində işsizlik probleminin aradan qalxmasına kömək edir.

Ölkələrə nəzər salsaq görürük ki, iş qabiliyyəti olan insanların 51-57%-i xırda tutumlu şirkətlərdə işləyirlər. İndiki dövrdə ölkə iqtisadiyyatının da bu yöndə böyüdülməsi müsbət amil kimi nəzərə çarpır.

Qeyd edək ki, ötən əsrin 1980-ci illərində emiqrantların əsas hissəsini orta və natamam orta təhsillilər təşkil edirdisə, 1990-cı illərdə respublikanı yüksək ixtisasa malik olan kadrlar tərk edirlər. Buna görə də əhalini ictimai istehsalatla cəlb etmək üçün ilk olaraq iqtisadi cəhətdən bəzi mühüm ishalatlar həyata keçirmək, işləməyən müəssisələrin işə düşməsinə və yeni iş yerlərini yaradılmasına nail olmaq lazımdır.

Müasir dövrdə işsizlikdən əziyyət çəkən əmək qabiliyyətli insanların iş yerləri ilə təmin olunması dövlətin qarşıya qoyduğu ən mühüm tələblərdən biridir.

Bu tələbləri reallaşdırmaq vacibdir:

- müasir dövrün tələblərinə cavab verən ixtisaslaşdırılmış kadrlar yetişdirmək;
- işsiz insanların yeni peşələr öyrənməsinə kömək etmək;
- mütəxəssislərin çoxprofilli inkişafına, yenidən ixtisaslaşmasına şərait yaratmaq;

Buna görə də əmək bazarı ilə bağlı olan bütün iqtisadi və hüquq məsələləri bir-biri ilə qarşılıqlı olaraq həyata keçirilsə bu sahədə mühüm nəticələr əldə edə bilərik. Bu sahədə uğur qazanmaq üçün isə dövlət qurumlarından başlayaraq aşağı səviyyəyədək normativ sənədlərin keyfiyyətindən, vaxtında həyata keçirilməsindən və bu məqsəd üçün ayrılan investisiyanın həcmindən və onlardan səmərəli istifadə edilməsindən asılıdır.

Cəmiyyətdə tələbat nəyə çoxdursa, əsasən o sahədə istehsalın genişləndirilməsinə və həmin sahəyə investisiyanın daha çox qoyulması prinsipi özünü doğruldur. Bu baxımdan ÜDM-un strukturundan əsasən aparıcı sahələrin rolunun getdikcə artırılması daha məqsədəuyğundur.

İnvestisiya qoyuluşunun əsas məqsədlərindən biri də məhz maddi istehsal sahələrində proporsionallığı təmin etməkdən ibarətdir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, ÜDM-un 65%-dən çoxu sənaye və kənd təsərrüfatının payına düşür. Respublikamızda isə bu göstərici qənaətbəxş deyildir. BU baxımdan ölkədə

keçirilən investisiya qoyuluşlarının strukturlunda müvafiq dəyişikliklərin aparılması məqsədəuyğun olardı. Belə ki, sənaye istehsalında neft-qaz hasilatı ilə yanaşı onun digər sahələrinin, həmçinin aqrar sektorun sürətli inkişafını təmin etmək məqsədilə investisiya qoyuluşlarının yönəldilməsi məqsədəuyğun olardı.

İnvestisiya ilə mühüm makroiqtisadi göstərici olan ÜDM arasında da qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Belə ki, iqtisadi ədəbiyyatlarda tez-tez rast gəlinən investisiya multipikatoru anlayışı, məhz investisiya qoyuluşlarının artımı ilə ÜDM-un artımı arasındakı əlaqəni xarakterizə edir. C.M.Keynsə görə multikator investisiyanın həcmnin dəyişilməsindən asılı olaraq, ÜDM-in dəyişilməsini göstərən əmsaldır. Yəni,

$$\text{Multipikator (M)} = \Delta \text{ ÜDM} / \Delta \text{ İnvestisiya.}$$

Buradan aydın olur ki, investisiya ilə ÜDM arasında mütənəsiblik vardır. Belə ki, investisiyanın artması nəticəsində ÜDM da artır. Yuxarıda qeyd olunanlar bir daha sübut edir ki, investisiya qoyuluşlarının iqtisadi inkişafda rolu danılmazdır.

Milli iqtisadiyyatda iqtisadi inkişaf naminə reallaşdırılan investisiyalar dövlətin əhəmiyyətli hissəsi büdcə hesabına maliyyələşdirildiyindən vergi gəlirlərinin artımı investisiya xərclərinin artımı üçün zəmin yaradır.

Keçid dövründə baş verən dəyişikliklərə uyğun olaraq sosial infrastrukturun tənzimlənməsində də dövlətin rolu və funksiyası genişdir. Sosial infrastruktur obyektlərinin təkmilləşdirilməsi və onların daha da inkişaf etdirilməsində investisiya qoyuluşlarının rolu texnologiyaların cəlb olunmasında özünü göstərir. Yeni texnologiyalar tətbiq olunan məkanda mahiyyətə yeni olan vərdişlərin yaranması əhalinin intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində müsbət rol oynayır. Həm də texnologiyaların küllü miqdarda vəsait tələb etməsi onların müxtəlif mənbələr hesabına investisiya formasında dövlət üçün daha məqsədəuyğun variantla çevrilmiş olur. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, investisiya qoyuluşu sadəcə iqtisadi deyil, həm də sosial problemlərin həllində də əlverişli vasitədir. Bu baxımdan milli iqtisadiyyatın formalaşmasında və onun inkişafında investisiyalar mühüm rola malikdir.

1.3. İnvestisiya nəzəriyyələri və investisiya qoyuluşlarının analizi

Müasir dövrdə iqtisadiyyatında əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişiklikləri aparılır. Bu da öz növbəsində investisiyaların həcmnin artırılmasına, dayanıqlığının formalaşdırılmasına və inkişafına diqqət daha da yönəlmişdir. İnvestisiya qoyuluşları vasitəsilə iqtisadiyyatın ixtisaslaşmasından köklü surətdə keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirilir, çünki investisiya təsərrüfat mexanizminin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Bu məqsədlə də investisiya qoyuluşlarının artdığını və bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikasında hansı perspektivlərin olduğunu təhlil etmək üçün kapitalın beynəlxalq hərəkətini tədqiq edən nəzəriyyələri diqqətdən keçirmək məqsəduyğundur. Bunun üçün ilk əvvəl “ Kapital niyə idxal o cümlədən də ixrac edilir? ” sualına cavab tapmaq lazımdır. İlk baxımdan bu sadə sual olsa da, bir çox nəzəriyyələr ona cavab verməyə cəhd etmişdir. Burada ənənəvi nəzəriyyələr olan neoklassik, neokeyns və marksist nəzəriyyələri özünəməxsus yer tutur.

Neoklassik nəzəriyyəsi klassik nəzəriyyənin ticarət nəzəriyyəsinin tərkibində inkişaf etmişdir. Bunun əsasını beynəlxalq ticarətdə müqayisəli üstünlüklərin Rikardo prinsipi təşkil edir. Bu prinsipi əsas götürərək ilk dəfə olaraq C.Mill XIX əsrdə kapitalın ölkələr arasındakı hərəkətini təhlil etməyə başlamışdır. David Rikardodan sonra qeyd etmişdir ki, ölkələrin əldə etdikləri gəlirlər müxtəlif olduğundan ölkələr-arasında mövcud olan mənfəət fərqli olduğuna görə kapital bir ölkədən başqa ölkəyə hərəkət edir. C.Mill bildirmişdir ki, ölkələrin mənfəət normaları arasındakı fərq nə qədər çox olarsa xarici investorların risklərin öhdəsindən gəlmələri real ola bilsin

XX əsrin əvvəllərində E.Hekşer, B.Olin, R.Nurkse və K.İversen kapitalın beynəlxalq hərəkətinin neoklassik nəzəriyyəsinə dəqiqliklə təhlil etməyə başlamışlar.

E.Hekşer konsepsiyasında son faydalıq nəzəriyyəsi ilə istehsal amilləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə əsasında beynəlxalq tarazlıq tendensiyası haqqında tezis yazmışdır.

B.Olin özünün beynəlxalq ticarət konsepsiyasında göstərmişdir ki, istehsal amillərinin hərəkəti onlara olan müxtəlif tələbdən asılıdır: onlar son faydalılıq aşağı olan yerdən son məhsuldarlıq yüksək olan yerə doğru hərəkət edirlər. Kapital üçün isə məhsuldarlıq göstəricisi faiz dərəcəsindən asılıdır və onunla müəyyən edilir.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətini R.Nurkse araşdırmışdır. Və onun fərqli modellərini əmələ gətirmişdir. Məhsul ixracı sürətlə artan ölkədə kapitalla olan tələb artır və ya bu proses tam olaraq əksinə baş verir.

K.Iversen qeyd etmişdir ki, kapitalın hər bir növü müxtəlif beynəlxalq dəyişkənliyə sahibdir. Bunun açıqlaması kimi eyni bir ölkəni həm kapital ixrac edilməsi həm də idxal edilməsi bunun nəticəsidir.

Neokeyns nəzəriyyəsi makroiqtisadi təhlil əsasında formalaşmışdır. Həm Neokeyns, həm neoklassik nəzəriyyənin çatışmayan cəhəti vardır. Onların hər ikisi investorların davranışını araşdırırlar. Bu nəzəriyyələr fərdi investorların davranışlarını öyrənmirlər.

Neokeyns nəzəriyyəsi kapitalın hərəkəti ilə tədiyyə balansı arasındakı qarşılıqlı münasibətə xüsusi önəm kəsb edirdi. Keynsin fikrincə, kapitalın beynəlxalq hərəkəti müxtəlif tədiyyə balanslı ölkələrdə olur.

Özünün “iqtisadi dinamika” modelində R.Xarrot qeyd etmişdir ki, kapital çox olan ölkənin iqtisadi inkişafı nə qədər azdırsa, kapitalın bu ölkədən ixrac olunması bir o qədər çoxdur.

K.Marks kapitalın ölkədən çıxarılmasını onun çox olması ilə əsaslandırmışdır. K.Marks izafə yəni artıq kapital dedikdə elə kapital qeyd edirdi ki, onun hərəkəti ölkədə mənfəət dərəcəsinin azalmasına səbəb ola bilər.

Marksistlər həmçinin kapitalın ölkədən çıxarılmasını müxtəlif cür izah etmişdilər: istehsalın beynəlxalq səviyyəyə çatması, o cümlədən bazarın tək əldə cəmlənməsi rəqabətlik dərəcəsinin yüksəlməsi və s.

Bu nəzəriyyələrə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, ölkəmizin iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi istiqamətində inkişaf etdirmək

məqsədəuyğundur. Bunun nəticəsi olaraq birbaşa investisiyalaşma daha da artacaqdır və iqtisadiyyat inkişaf etmiş olacaqdır.

Bütün planlaşdırılan, formalaşdırılan və tətbiq edilən kapital qoyuluşları investisiya layihəsi şəkilini alırlar. Bunun üçün ilk əvvəl layihənin səmərəliliyinin təhlili üçün mövcud seçimlər arasından ən məqsədəuyğununu seçmək vacibdir. Elə bu səbəbdən də investisiya layihələri analizi bir təhlil vasitəsi kimi seçilir. İnvestisiya layihələri analizi-investisiya layihəsinin gəlirliliyinin təhlilidir. Yəni bu investisiya layihəsinə aparılan xərclə qazanılacaq mənfəətin qarşılıqlı təhlilinə əsaslanır. Layihə zamanı aparılan xərclərin və əldə olunacaq mənfəətin hesablanması olduqca mürəkkəb bir prosesdir. Gəlirlilik dərəcəsinin aşkar olunması olduqca uzun bir vaxt aparan təhlildir. Hazırlanma və tətbiq edilən dövründə investisiya layihəsi bir neçə mərhələlərdə aparılır. Mərhələlər aşağıdakı kmdir:

1,2. layihənin iddentifikasiya mərhələsi.

İddentifikasiya eyniləşdirmə deməkdir. Bu mərhələdə ideyalar formalaşır və əsas detallar işlənib hazırlanır.

3. Layihənin işlənib yaradılması.

Burada layihənin hər bir amilləri ayrı-ayrılıqda təhlil edilir. Bu amillər layihənin effektivliyini araşdırır.

4. Layihənin qiymətləndirilməsinin təhlili.

Burada layihə mütəxəssislər vasitəsilə araşdırılır. Mövcud amillərin qiymətləndirilməsi aparılır.

5. Layihənin qəbulu edilməsi.

Burada məsul şəxs layihənin qəbul olunmasında öz fikrini açıqlayır və onun qərarı ilə layihə qəbul edilir.

6. Layihənin tətbiq olunması.

Burada layihənin tətbiq olunması üzrə nəzarət mütəxəssisləri yaradılır. Əgər ehtiyac duyularsa layihəyə müəyyən dəyişikliklər olunur.

7,8. Layihənin istismarı və onun nəticələrinin araşdırılması. Burada gözlənilən nəticə ilə əldə olunmuş nəticə qarşılıqlı müqayisə olunur, layihənin

effektivliyi haqqında rəy bildirilir. Son etap ən uzun mərhələ sayılır, yəni bu zaman layihə işləyir həyata keçirilir, mənfəət əldə olunur.

Layihənin hər bir etaplarında vacib amillərin analizi aparılır:

1. Texniki cəhətdən təhlil.

Bu təhlilin məqsədi investisiya layihəsinə səmərəli maddi-texniki bazanın araşdırılmasıdır.

2. Kommersiya təhlili.

Mövcud bazar təhlil edilir. Bazarın bütün iştirakçılarının analizi aparılır və bazarın quruluşu təhlil olunur.

3. İnstitutsional təhlil.

Bu təhlilin məqsədi layihənin həyata keçiriləcəyi aparıcı heyətin və sosial-iqtisadi mühiti araşdırmaqdır. Dövlət müəsisələrinin təhlilləri araşdırılır və təhlil edilir..

4. Sosial təhlil.

Tətbiq olunacaq layihənin cəmiyyət üzvlərinə, onların yaşayışına, təlabatlarına təsir dərəcəsini araşdırır.

5. Ətraf mühit təhlili.

Layihənin təbiətə gətirə biləcəyi fəsadların təhlili aparılır və ola biləcək fəsadların qarşısının alınması üsulları araşdırılır.

6. Maliyyə təhlili.

Layihənin həyata keçirilməsində əldə oluna biləcək gəlirlərin təhlili

7. İqtisadi təhlil.

Nə dərəcədə səmərəli olub, effektivlik göstərməsinin təhlili.

Maliyyə və iqtisadi analiz həlledici rol oynayır. Firma bu iki analizi əhəmiyyətli hesab edir və onları xüsusi nəzərdən keçirir. İqtisadi təhlil layihənin mənfəətliliyini ümumi olaraq, maliyyə təhlili isə ayrı-ayrı şəxslər üçün istiqamətləndirilib. Layihə analizi bir çox vasitələr ilə tətbiq olunur. Ən çox tətbiq olunan “layihə ilə – layihəsiz”-dir. İnvestisiya layihəsinin mənfəətliliyinin təhlilini apararkən, gələcəkdə iki müxtəlif məqamların qarşılıqlı müqayisəsi aparılır.

a) müəssisə tərəfindən hazırlanan layihəni həyata keçirmişdir.

b) müəssisə tərəfindən hazırlanan layihəni həyata keçirməmişdir.

Bu üsulu adətən “layihə ilə – layihəsiz” kimi ifadə edirlər. Metodu modifikasiya edilmiş formada bu cür ifadə etmək olar:

$$V_{\text{inv}} = \Delta V_{\text{pr}} - S_{\text{pr}}$$

V_{inv} – investisiya layihəsinin gəliri.

ΔV_{pr} – layihə nəticəsində gəlirin dəyişkənliyi

ΔS_{pr} – layihə nəticəsində xərclərin dəyişkənliyi.

Belə misal nəzərdən keçirək: fərz edək ki, firmanın 7 ilə nəzərdə tutulmuş layihəsi var. Əgər firma layihədən istifadə edərsə və ondan imtina edərsə, onun xalis gəliri necə dəyişəcəkdir müəyyən edək. Layihəsiz firmanın ümumi gəliri 50 milyard manat, xərcləri 40 milyard manat təşkil edəcəkdir. Layihənin reallaşacağı şəraitdə isə ümumi gəlir 90 milyard manat, xərclər 60 milyard manat təşkil edəcəkdir. Göstəriciləri aşağıdakı şəkildə təsvir etmək olar:

	Ümumi gəlir	Xərclər	Xalis gəlir
Layihə ilə	90	60	30
Layihəsiz	50	40	10
Dəyişmə	40	20	20

Beləliklə layihənin həyata keçirilməsi müəssisənin xalis gəlirini 20 mld mnt-a qədər çoxalması mümkündür. Onu da bildirək ki, müəssisənin xalis gəliri layihə ilə çox, layihəsiz isə azdır.

İnvestisiyaların analizində hər bir investisiyanın gəlirliliyinin təhlili əsas mövqe tutur.

II FƏSİL. MÜASİR ŞƏRAİTDƏ İNVESTİSİYA SİYASƏTİ VƏ ONUN PRIORİTETLƏRİ

2.1 İnvestisiya resursları bazarında investisiya siyasəti və onun təsirinin qiymətləndirilməsi

Bazar iqtisadiyyatında sahibkarlığın həyata keçirilməsi təşkilinin və sərbəst pul axımının əlverişlə istifadəsinin daha mühüm amillərindən biri maliyyə resurslarının elə tətbiq olunmasıdır ki, bu sistem müəyyən dövrə görə müəssisə üçün ən optimal iqtisadi və investisiya nəticələrinin, yəni mənfəətin, gəlirlərin təmin olunmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq firmanın investisiya resurslarının istənilən formada idarəetmə sahəsinin əsasını təşkil edən aşağıdakı mühüm problemlərin həlli prinsipial əhəmiyyət daşıyır:

1. İnvestisiya siyasətinin hazırlanması;
2. İnvestisiya layihələrinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi (vençur layihələr də daxil olmaqla) üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə vəsaitlərinin alınması üzrə iqtisadi baxımdan daha əlverişli mənbələrin aşkar olunması;
3. İqtisadi baxımdan səmərəli investisiya layihələrinin seçilməsinin müasir metodologiyasından istifadə olunması. Bunun əsasında çoxməqsədli yanaşma və müxtəlif alətlər durur.
4. Real investisiyaların, o cümlədən maliyyə investisiyalarının formalaşdırılması.

Sənayenin bütün sahələrində investisiya siyasəti ümumilikdə götürdükdə investisiya mühiti ilə əlaqədardır. İnvestisiya mühiti isə ölkənin ümumdaxili məhsulunun artım tempinin əsas göstəricilərindən biridir.

Təsadüf deyildir ki, 2015-ci ildə Ümumi Daxili Məhsulun real artım tempi 1.1% təşkil etmiş və bu ilki qiymətlərlə 54.4 milyard manat olmuşdur. Bir nəfərə düşən Ümumi Daxili Məhsulun həcmi 5703.7 manat (5558.7 ABŞ dolları) təşkil etmişdir.

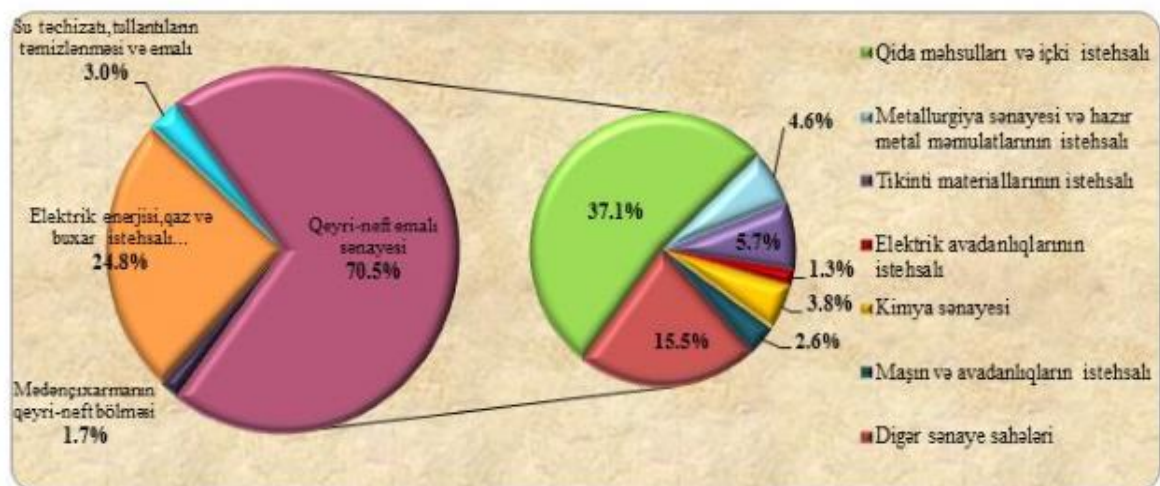
Respublika iqtisadiyyatındakı investisiyanı stimullaşdırmaq məqsədilə neft və qaz hasilatında işləyən xarici podratçılar və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları üçün vergi qanunvericiliyində güzəştlər nəzərdə alınmışdır. Hal-hazırda respublika ərazisində neft müqavilələrində iştirak edən xarici subpodratçı təşkilatlar əldə etdikləri gəlirin qanunvericilikdə nəzərdə tutulan 25%-ni deyil, yalnız 5-8 faiz miqdarında mənfəət vergisi ödəyirlər. Neft hasilatında fəaliyyət göstərən xarici şirkətlər, mənfəət vergisi istisna olmaqla, digər vergi ödənişlərindən azad edilmişlər.

Bundan başqa, ölkədə investisiyanın aktivlik dərəcəsini çoxaltmaq məqsədi ilə 2001-ci ildən başlayaraq yeni gömrük tarifləri təyin olunmuşdur. Bundan başqa ölkədə xammallar, eləcə də materiallar üçün nəzərdə tutulan gömrük tarifləri ləğv olunmuşdur. Artıq 4 ildir ki, respublikada istehsal edilən belə materiallar üçün gömrük xərcləri 14%-dən çox olmaqla, istehsalçıların daxili bazarın ödəmək qabiliyyətindən asılı olaraq fərqləndirilmiş həcmdə müəyyən olunur. Bunu da nəzərə çatdıraraq ki, ölkədə istehsal edilən əmtəələr üzrə bəzən gömrük rüsumlarının dəyəri 100 faizi miqdarında tariflər təyin olunur. Bununla yanaşı, ölkəmizdə istehsal edilməyən, ancaq ilkin tələbat xarakteri daşıyan hazır məhsulların idxalına gömrük rüsumu təyin edilmir.

Eyni zamanda, ölkədə istehsal edən firmalara böyük güzəştlər nəzərdə tutulması da investisiya aktivliyini çoxaltmağa səbəb olan vacib məsələlərdən sayılır. Belə ki, onlar, bununla yanaşı torpaq vergisindən başqa, hər bir vergi növlərindən 2007-ci ilə qədər azad olunmuşlar.

Dövlətin investisiya siyasətində yeni istiqamətin daxil oluması həm ölkənin iqtisadiyyatında, həm də sənayedə qeyri-neft sektorunun dinamik, eləcə də davamlı inkişafının təşkilində böyük rol oynayır. Dövlətin investisiya siyasəti davamlı iqtisadi inkişafa, işsizlik səviyyəsinin azaldılmasına, sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrində innovasiyalaşdırmanın təmini, ümumilikdə milli iqtisadiyyatın dayanıqlı və davamlı inkişafına istiqamətlənmişdir. İqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsində Azərbaycanın investisiya siyasətinin yüksək dövlət investisiyası, davamlı və tarazlı iqtisadi artımın təmin edilməsi, iqtisadi sistemdə mövcud olan

disproporsiyaların bərpası, eləcə də regional inkişafın təmin olunması kimi prinsiplər üzərində qurulması zəruriliyini əsaslandırmağa çalışanlar heç də öz mövqelərində yanılmazlar. Neft gəlirlərinin dövlət iqtisadiyyatında rolu yüksək olduqda, davamlı iqtisadi inkişafa digər investisiya resurslarını da hərəkətə gətirməklə qazanmaq mümkündür.

**Qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının
strukturu**

2015-ci il ərzində qeyri-neft sahəsinin ümumi buraxılışının artım dərəcəsi 2014-cü il ilə təhlil etsək 1.5 % çoxalmışdır. Bu dövrlərdə qeyri-neft sahəsində yaranan əlavə dəyər ötən illə təhlil etsək, 2.9 % çoxluq təşkil etdiyini görürük.

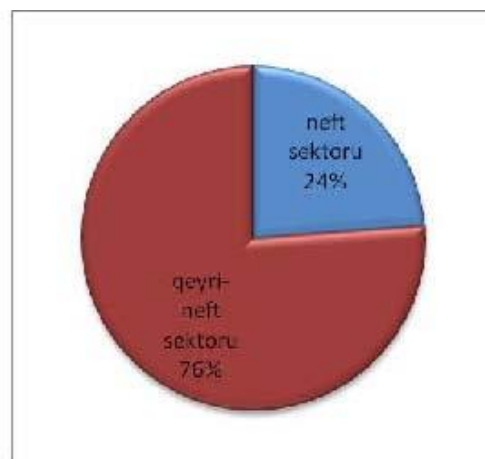
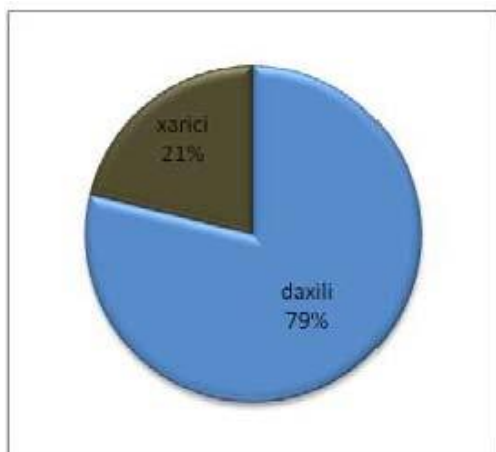
2015-ci in müddətində əmtəə istehsalı qeyri-neft sahələrinin emalının bir çox əmtəə istehsalı qeyri-neft yerlərində, bundan başqa yeyinti sənayesi (2.9%), tikinti materiallarının istehsalında (6.3%), kimya sənayesində (43.2%), hazır metal məmulatlarının istehsalında (54.1%), elektrik avadanlıqları istehsalında (1.8%), kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalında (2.1 dəfə), mebel istehsalı (10.1%), ağac emalı və ağacdən məmulatların istehsalında (67.3%), kağız və karton istehsalında (7.5%), avtomobil və qoşquların istehsalında (4.6%) və s. sahələrdə artmışdır.

2015-ci ilin yanvar-dekabr aylarında investisiya qoyuluşlarının cəmi 55.1%-i və ya 8796.3 milyon mnt qeyri-neft sahəsinə cəlb edilmişdir. Qoyulan investisiyaların 7.7%-i, qeyri-neft sahəsinə cəlb olunan kapital qoyuluşlarının isə 14.0%-i və ya 1229.2 mln mnt-ı qeyri-neft sahəsinin inkişaf etdirilməsində göstərilmişdir.

Hal-hazırda respublikada sağlam milli iqtisadiyyatın yaranması və davamlılığının həyata keçirilməsində investisiya siyasətinin aşağıdakılar mərhələləri mövcuddur:

- Firma üzrə cəlb olunmuş investisiyaların innovasiyalı texnikaya keçirilməsi;
- Cəlb olunmuş investisiyalar hesabına işsizliyin azaldılması;
- Ölkə üzrə sosial-iqtisadi davamlılığın təmin olunması;
- İnvestisiyalaşmanın gəlirliliyinin artırılması;
- İnvestisiya siyasətində dövlətin rolunun artırılması;

Kapitalın investisiya qoyuluşlarının birbaşa maliyyə kapitalının etibarlılığı ilə bağlıdır. Fond bazarlarında pay hissələrinin əldə olunması sayəsində borc vəsaitinin verilməsi təkrar fond bazarının inkişafını ləngidir və səhm sahibinin işini gözə çarpacaq dərəcədə ağırlaşdırır. Həm respublika daxilində, həm də onun regionlarında investisiya qoyuluşlarının inkişafı yetəri səviyyədə deyil. İnvestisiyanın inkişafında əsas pay əhalinin öz şəxsi yığımının hesabına baş verir və bunun nəticəsində bank sektoruun inkişafına təkan verir.

2015-ci ildə əsas kapitala qoyulan investisiyaların mənbələr üzrə bölgüsü

Bazar iqtisadiyyatına keçildiyi bir zamanda investisiyaların aktivləşməsinin başlıca amilləri dövlət tərəfindən aparılmış olan pul kredit, büdcə və vergi siyasəti ilə qarşılıqlı olaraq əlaqələndirilməsi makro-iqtisadi ünsürərə uyğunlaşdırılaraq fond bazarlarından investisiyanın cəlb olunması mümkün olacaqdır.

İnvestisiya qoyuluşlarının və ölkə üzrə yığımın azalması onun faydalılığını köklü surətdə azaltmışdır. Həmçinin, iqtisadi sahələrdə investisiya aktivliyinin aşağı düşməsi müxtəlif formada aydınlaşdırılır. İlk olaraq bildirək ki, sənaye sahələrində istehsal həcmnin azalması mövcud ola biləcək investisiya qoyuluşları üçün cəlb ediciliyi azaldır. Digər tərəfdən, əhalinin yığma olan meyilliliyi nəticəsində mövcud olan kapitalların istehsal sahələrində lazımi dərəcədə istifadə edilməməsi investisiya aktivliyini azaldır. Maliyyə institutlarının və onların nümayəndələrinin etibarlılığının az olması və təsərrüfat sahiblərinin investorlara etibarın azalmasına gətirib çıxardır, bank sektoru üzrə likvidliyin təmin olunmaması yığımı azaldır, bank fəallarıның mövcud sahəyə investisiyalaşmanın yubadılmasına səbəb olur.

Maliyyə və fond bazarlarının müxtəlif hissələrinin yaxşı inkişaf etməməsi və portfel investisiyalaşmanın qorunub saxlanması və etibarlılığın artırılması tələb

edir. Bildirmək lazımdır ki, uzun müddəti əhatə edən investisiya layihələrinin hazırlanmaması bank aktivlərinin fəallığını azaldır.

Son dövrlərdə ölkəmizdə uğurlu həyata keçirilən investisiya siyasəti müxtəlif qaydalara əməl edilərək aparılır. İnvestisiya siyasətinin optimal təşkil olunması üçün aşağıdakılara əməl edilməlidir:

- dövlət tərəfindən investirlərə güzəştlərin edilməsi ;
- investorlar arasında düzgünlüyün qoyulması;
- ümumi və şəxsi maraqların tarazlaşdırılması;
- investisiya fəallığının təminatlılığının düzgünlüyü;
- investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi;
- tətbiq edilən investisiya qərarlarının sosial-iqtisadi təminliyi;
- yüksək məlumatlılığın olması.

2013-cü il ərzində ölkənin sosial-iqtisadi sektorlarının inkişaf dinamikası üzrə maliyyə resurslarından əsas kapitalla 17872.1 mln mnt məbləğ istiqamətlənmişdir. Ötən il ilə müqayisədə əsas kapitalla yönəldilən pulun miqdarı 15,1 % çoxalmışdır. Bunun nəticəsində, əsas kapitalla yönəldilən məbləğ 76,7 %-ni və ya 13704,9 mln mnt-nı daxili investisiyalar, 23,3 %-ni və ya 4167,2 mln mnt isə xarici investisiyalar olmuşdur.

**2012-2013-cü ilin yanvar-dekabr ayları üzrə əsas kapitala yönəldilən
investisiyalar**

2012-ci il üzrə	Daxili investisiya		Xarici investisiya	
Aylar	milyon manat	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	milyon manat	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Yanvar	216,9	47,2	242,5	52,8
Fevral	581,4	78,9	155,6	21,1
Mart	730,9	80,9	172,1	19,1
Aprel	916,6	78,0	258,9	22,0
May	975,0	81,4	223,5	18,6
İyun	1195,5	82,4	256,0	17,6
İyul	995,8	82,9	205,3	17,1
Avqust	1000,0	79,5	257,9	20,5
Sentyabr	1210,3	82,5	256,3	17,5
Oktyabr	961,5	74,8	323,7	25,2
Noyabr	952,3	64,4	527,1	35,6
Dekabr	2343,4	86,0	380,0	14,0

2013-ci il üzrə	Daxili investisiya		Xarici investisiya	
Aylar	milyon manat	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	milyon manat	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
Yanvar	398,8	64,6	218,9	35,4
Fevral	691,5	65,1	370,9	34,9
Mart	887,8	72,6	334,3	27,4
Aprəl	1094,4	81,0	256,1	19,0
May	1157,0	76,6	352,9	23,4
İyun	1282,2	80,2	317,0	19,8
İyul	1064,8	74,1	372,2	25,9
Avqust	1184,1	74,9	395,9	25,1
Sentyabr	1082,9	74,8	364,8	25,2
Oktyabr	869,7	68,8	393,7	31,2
Noyabr	1102,6	73,4	399,8	26,6
Dekabr	2889,1	88,1	390,7	11,9

İnvestiya siyasətinin ərsəyə gətirilməsi üçün başlıca amillər mövcuddur. Bu amillər aşağıdakılardır:

- firmanın optimallıq şəraiti;
- firmanın daxili büdcəsinin stimullaşdırılması;
- innovasiyalı istehsalın tətbiqi;
- verilən lizinq üzrə istehsalın optimallığının təmini;

- dövlət tərəfindən tətbiq olunan müxtəlif güzəştlər;
- iqtisadi fəaliyyət sahələrində mövcud ola biləcək risklərdən sığortalanmanın tətbiqi.

İnvestisiya siyasəti bir neçə şərt daxilində çıxış edir. Bu şərtlər investorların optimal fəaliyyətinin əsas göstəriciləridir. Bunlar aşağıdakılardır:

- İnvestorlar və investisiyalar haqqında dəqiq və anlaşıqlı məlumat.
- İnvestisiya qoyuluşunu həyata keçirmək üçün hüququn əldə edilməsi.
- İnvestisiya layihəsi üçün tenderlərin keçirilməsi və qazanacaq olan investorların seçilməsi.
- investisiyalashmanın optimallıq səviyyəsi.
- Dövlət tərəfindən həyata keçirilən dəstəkverici hazırlanması.

Müəssisə üzrə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi özündə aşağıdakıları birləşdirir:

- Müəssisə fəaliyyəti üçün uzun dövrü əhatə edən planların işlənilib hazırlanması.
- Sərbəst pul axınlarının investisiya layihələrinə cəlb olunması.
- İnvestisiyalashma üzrə proqnozların verilməsi.
- Layihələrin işlənməsi üçün investisiya büdcəsinin proqramların təmini.
- hazırlanmış investisiya layihələrinin optimallığının müəyyən edilməsi.

İnvestisiya layihələrinin nəticələrinin təhlili.

- İnvestisiyaların cəlb ediciliyinin təhlili

Müstəqilliyimizi əldə etdiyimiz dövrlərdə iqtisadiyyatda investisiya böhranı yaşanırdı. Bu böhrandan çıxmaq üçün investisiya siyasəti üstünlükləri işlənilib hazırlanırdı. Bu dövrdə əsas məqsəd iqtisadi artımları investisiya qoyuluşlarına yönəltməkdən ibarət idi. Dövlət siyasətinin başlıca vəzifəsi iqtisadiyyatın real sahələrinin genişləndirilməsinə, həmçinin hazır əmtəələrin istehsalına xərclənən vəsaitlərin daxilində amortizasiya payının yüsləndilməsi ön plana çəkilmişdir.

Özəlləşdirmə nəticəsində bazada yaranan kapital bazarı əsasən daha gəlirli maliyyə alətlərinə istiqamətləndirməklə iqtisadi sahələrə investisiyalashmanı ləngidir. Həmçinin, istehsaldakı investisiyalashmanın çoxalması istehsalın böhranının aradan qaldırılması, həmçinin inflyasiya və işsizlik həddinin

azaldılması üçün önəmlidir. Dövlət vəsait qoyuluşunun vacibliyi büdcənin inkişaf strukturunu çoxaldır, investisiya layihələrinin kreditləşdirilməsi və dövlət tərəfindən zəmanətlərin verilməsi bu səbəbdəndir.

İqtisadiyyatın hər bir sahəsində kapitala olan tələb müxtəlif olur. Firmanın normal fəaliyyətini təmin etmək üçün kapitalın istehsal fondlarının minimum səmərəlilik həddinin saxlanılması vacibliyini ön plana çəkir.

Firmanın fəaliyyəti üçün onun optimallığını müəyyən etmək çox vacibdir.

İnvestisiya cəlb etmək imkanını müəyyən edən vasitələr müəssisənin nəzarətindən kənarda qala bilər. Bu səbəbdən də, onlar üzərində tam nəzarət üçün investorların qoyuluşlarına təsir edə biləcəkləri vasitələr hazırlanır.

İnvestisiya sahəsində tənəzzül halının çoxalmasını nəticələndirən bir çox amillər vardır. Bunlar aşağıdakılardır:

- İnvestisiya qərarlarının tətbiqi üzrə nəzarət komissiyasının yaradılmaması
- Səmərəsiz qoyuluşların həyata keçirilməsi
- Cəlbediciliyin aşağı olması
- Sənaye sahələrində innovativləşmənin az tətbiq olunması

Bu amillər elə investisiya siyasətinin istifadə olunmasını nəzərdə tutur ki, bu özəl və xarici kapital üçün sənaye sahələrinə cəlbediciliyin atılmasına yönəldilən investisiya siyasəti müxtəlif tədbirləri əhatə edir

- optimal investisiyanın sahələr üzrə bölüşdürülməsi
- Müddətlərinə görə investisiya sahələrinin bölgüsü
- İnvestisiyanın cəlbediciliyinin artırılması
- İnvestisiyanın səmərəli vasitələrlə tətbiqi

İnvestisiya qoyuluşlarının səmərəli istifadə olunması

- Risk dərəcəsinə nəzarət olunması

İnvestisiya layihəsinin hazırlanmasında xüsusi təsərrüfat sahələrinin əhəmiyyətli investisiya layihələrinə dövlət tərəfindən verilən imkanların daha yaxşı hesab olunmasıdır.

Dövlət zəmanətlərinin verilməsində qərarın qəbul edilməsi zamanı

investisiya layihələrinin sosial və kənd təsərrüfatı sahələrində mühümlülüyünün təhlil aspektləri aşağıdakılardır:

- İqtisadiyyatın tənəzzüldən azad olunması .
- Bazardakı məhsul istehsalının intensivləşdirilməsi.
- Struktur cəhətdən iqtisadiyyatın bərpasının təmini.
- Sosial-iqtisadi problemlərin həll olunması.
- Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi.

Dövlətin investisiya, struktur, sənaye, xarici ticarət və elmi-texniki tərkibləri özündə birləşdirən kompleks iqtisadi siyasəti istehsal sahəsinin cəlbədiciliyini həyata keçirə bilir. Firmanın investisiya aktivliyinin çoxaldılması üzrə dövlət proqramlarını amortizasiya nəticəsində firmanın sərəncamında qalan vəsaitlərin axınının tənzimlənməsi və istehsalın investisiyalaşmasına istiqamətlənən vəsaitlərin Real sektorun əlverişli təsirə malik olması, eləcə də iqtisadiyyatda maliyyə sahəsinin səmərəliliyi dövlətin əsas vəzifələrindən biridir. Əgər iqtisadiyyatın bütün sahələri böhran halında olarsa, bu zaman real sahədə təsərrüfat aktivlik dərəcəsinin yüksəldilməsi investisiya axınlarının, bununla yanaşı da dövlət büdcəsinə yönəldilən investisiyaların sayəsində mümkün olur.

İstehsal sahəsinə qoyulan investisiyalar Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında aparılan islahatların innovasiya məqsədlərinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edirlər.

Firmanın investisiya perspektivlərinin azalması nəticəsində sənayenin yerli sahələrinin investisiya cəlb olunmasını artırılması üçün müxtəlif amillər mövcuddur. Bunlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilib:

- Dövlət tərəfindən investorlara qanunvericilik əsasında güzəştlərin verilməsi
- İntellektual mülkiyyətin geniş tətbiq olunması
- Dünya infraqururdu ilə ölkə infraqururrunun uyğunlaşdırılması
- Bank sferasının təkmilləşdirilməsinin dövlət tənzimlənməsi
- ÜDM yüksək illik artım templərinin yaradılması
- Uzun dövr üçün nəzərdə tutulmuş investisiya strategiyasının işlənməsi və həyata keçirilməsi

İnvestisiya sahələri üçrə əsas məqsəd investisiya perspektivlərini axtarır tapmaqdan ibarətdir. Dünya təcrübəsinə əsasən investisiya konsepsiyalarının axtarır tapılmasını şərtləndirən amillər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilib:

- Emal sənayesi üçün yararlı olan təbii resursların təmini
- İnvestisiya layihələrinin kənd təsərrüfatı istehsalında və aqrar sənaye komplekslərində tətbiqi
- Təsərrüfat sahələri üzrə inkişaf proqramlarının hazırlanması
- Bazarda mövcud olan yeni əmtəə məhsullarına olan tələbin keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinin təhlili
- İstehsalın artırılmasına istiqamətlənən investisiyaların layihələndirilməsi
- Ölkə daxilində və ya dünya iqtisadiyyatında yarana biləcək istehlak tələbatları
- İstehlak sferalarında istehsalın artımı və intesivləşdirilməsinə artan tələbat
- İstehsal müxtəlifliliyinin həyata keçirilməsi imkanları
- İstehsalın stimullaşdırılmasının səmərəliliyi
- Əlverişli investisiya sferasının optimallaşdırılması

İnvestisiya bazarının vəziyyəti və onun seqmentləri tələb, təklif, qiymət, rəqabət kimi göstəricilərlə səciyyələnir. Bazarın normal fəaliyyəti üçün investisiya qoyuluşlarının dəqiq və zamanında təhlil edilməsi vacibdir.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkədə investisiya siyasəti qoyuluşların müəyyən bir qisminin maliyyələşdirilməsi, resurslar bazarının və infrastrukturlarının inkişafı və investisiya fəaliyyətinin üzvləri arasında müqavilə və qaytarma sistemi prinsiplərinə əsaslanmalıdır. Həmçinin, bu proqramlar üçün dövlət dövlət dəstəyi lazımdır.

Dövlət tərəfindən həyata keçirilən investisiya siyasətinin səmərəli təşkili, həmçinin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi olduqca vacibdir. İnvestisiya siyasətinin səmərəliliyin artırılması bu amillər üzrə aparılır:

- Firma kapitalının bazar üçün təhlili
- İnvestisiyalaşmanın risklərdən sığrtalanması
- Amartizasiya siyasəti nəticəsində firmanın sərbəstlilik göstəricisi

- Firma daxilində yığımın artırılması hesabına investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin intensivləşdirilməsi
- İnvestisiya mühitinin çoxsahəli formalarının inkişafının təmini
- Daxili mənbələr hesabına yığımın artırılması
- Müəssisədə investisiya resurslarının rolunun genişləndirilməsi
- Səhmlər üzrə investisiya layihələrinin tətbiq edilməsi
- Əvəzli şəkildə verilən kreditlərin stimullaşdırılması

İnvestisiya mühiti bu bazarın cəlb etmə dərəcəsini təyin edən və investisiya risklərinin kəmiyyətini şərtləndirən sosial-iqtisadi, siyasi və maliyyə amillərinin məcmusudur. İnvestisiya şəraiti özlüyündə başlıca olaraq iki komponenti: ayrılıqda firmanın, regionun, respublikanın obyektiv imkanlarını və investorun fəaliyyət mühitini özündə cəmləşdirir, investisiya riski nəzərə alınmaqla yerinə yetirilir.

Əsas tutulmuş investisiya qərarlarının qəbul olunması üçün investisiya potensialını və ya sadəcə investisiya risklərinə göz gəzdirmək kifayət deyildir. Firmanın yerləşdiyi ərazi investisiya potensialı aspektindən baxıldıqda birinci dərəcəli ola bilər. Məsələn, burada zəruri maddi-texniki və əmək resursları, o cümlədən maddi tərəfdən lazımi qədər yaxşı təmin edilmiş xalq kütləsi övcüddür. Ancaq, siyasi mövqe sabit olmazsa və yaxud ətraf mühitin çirklənmə dərəcəsi normadan çoxdursa, yeni bir firmanın işə düşməsi bu mühitin əlavə olaraq yüklənməsinə gətirib çıxardacaq ki, o zaman bu mühitdə əhali lap çox ziyan çəkəcəkdir. Bu şəraitlə əlaqəli olaraq investisiya qoyuluşları ilə çətin ki kimsə razılaşsın.

İnvestisiya potensialı investisiyalaşmanın sfera və obyektlərinin mövcud olmasını və fərqliliyindən, o cümlədən də bunların iqtisadi və maliyyə şəraiti ilə bağlı olan investisiya qoyuluşları üçün obyektiv ilkin zəminlərin cəmliyini özündə əks etdirir. Firmanın və ya regionun potensialı əslinə qalsa onların əsas makroiqtisadi səviyyələrini, zəruri istehsal amillərinin (iş qüvvəsi, əsas fondlar, infrastruktur və s.) mövcudluğunu, o cümlədən xalqın alıcılığını və uyğun olaraq istehlak tələbini özündə əks etdirən kəmiyyət xarakteristikasıdır.

Resursların, ilk öncə maliyyə resurslarının məhdudluğu vəziyyətində respublikanın investisiya siyasəti mühüm məqsədyönlü xarakter daşımalı, iqtisadiyyatın strukturunun yenidən yaranması siyasətinin onun investisiya tipli inkişafa keçid almasının dəqiq əksi olmalıdır. Buna görə də hakimiyyət dairələri investisiyaya qoyulan resursların səpələnməsi dərəcəsini ləğv etmək və respublikanın maraq dairəsində olmayan tikililərin tikintisini azaltmaqla tapşırılan siyasətin həyata keçirilməsini təmin edən obyektlərin inşası və qarşıya qoyulan sosial-iqtisadi məqsədləri əldə etmək üçün mühüm investisiya şəraiti təşkil etməlidir.

Respublikada investisiya mövqeyi balansında bütün qüvvələr mövcud resursların yüksək dərəcədə istifadə edilməsinə yardım edən yeni investisiyaların hərəkətə salınmasına hesablanmışdır. İnvestisiya qoyuluşlarının yenilənməsi istehsalın çoxalması, vakant yerlərinin təmin olunması və respublika əhalisinin alıcılıq qabiliyyətinin çoxalması ilə müşayiət edilən inflyasiya dərəcəsi aşağı olan iqtisadi inkişafın əldə olunmasına hesablanmış optimal mövqedən özünü göstərir.

İndiki dövrdə respublikanın investisiya siyasəti kapital qoyuluşunun gözə cərpacaq dərəcədə özünü maliyyə cəhətdən təmin etməsi, maddi-texniki resurslar bazarı mexanizmlərinin və infrastrukturunun inkişafı, investisiya prosesinin iştirakçıları arasında müqavilə və qaytarma sistemi prinsiplərinə əsaslanmalı belə olsa müxtəlif proqramlar dövlətin köməyini öz tələblərində nəzərə çatdırır. Elə buna görə də, gələcək zamanda investisiya siyasəti respublikanın birbaşa iştirakıyla səmərəli bir formada yaradılmalı və daha qənaətbəxş tərzdə həyata keçirilməlidir.

2.2. Dövlətin müasir investisiya siyasətinin nailiyyətləri

Ölkəmizdə “açıq qapı” siyasətinin uğurla yerinə yetirilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatına daha çox investisiya cəlb olunması özünü göstərir. Xarici investisiyaların, avadanlıq və müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsindən istifadənin iqtisadiyyatımıza cəlb olunması yolu ilə keyfiyyət cəhətdən yüksək, rəqabət qabi

liyyəti çox olan məhsulların istehsal olunması dövlətimizin həyata keçirdiyi stratejiyasının vacib hissələrindəndir. Ölkəmizdə investorların hüquqlarının eləcə də mənafeələrinin qorunub saxlanması, mülkiyyətə toxunulmazlıq hüququ, bütün investorlara bərabər iş şəraitlərinin təşkil olunması, eləcə də mənfəətin heç bir mənə olmadan istifadəsilə əlaqədar bir sıra vacib qanunlar təsdiq olunmuşdur.

Hal-hazırda ölkəmizdə investisiyanın fəaliyyət prinsipini tənzimləyən iki qanun qüvvədədir:

- “İnvestisiya Fəaliyyəti haqqında” 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının qanunu,
- “Xarici İnvestisiyaların qorunub saxlanması” (1992-ci il) haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu

Bundan başqa Azərbaycan Respublikası bəzi xarici ölkələr ilə iqlat vergi tutmanın ləğv olunması və investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı olaraq qorunması haqqında sazişlər imzalamışdır.

Nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, mənfəətin digər valyuta növlərinə konvertasiya olunması, xarici ölkələrə pul mübadiləsi və ya reinvestisiya edilməsi ilə əlaqədar bütün məhdudiyyətlər aradan qaldırılmış, bazar iqtisadiyyatına aid olan prinsiplər əsasında vahid valyuta məzənnəsi yaranmışdır. Belə tədbir növləri sayəsində xarici investorların, beynəlxalq maliyyə qurumlarının və eləcə də iqtisadi təşkilatların Azərbaycana olan diqqətinin daha da artmasına nail olunmuşdur.

Respublikanın iqtisadi inkişafında belə uğurlarda neft siyasətinin həyata keçirilməsinin əhəmiyyətli dərəcədə köməyi olmuşdur. 1994-cü ildə önəmli xarici neft şirkətlərilə “Əsrin kontraktı” imzalandıqdan sonra həmin kontrakt daxilində aparılan işlər sayəsində 1997-ci ildə ilk neft hasil olunmuş və 1999-cu ildən isə mənfəət nefti ixrac edilməyə başlanmışdır. Bu günümüze qədər də Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sahəsi ən önəmli yerlərdən birini tutur.

Bununla yanaşı, Böyük İpək Yolunun bərpası təkcə Azərbaycanın iqtisadi inkişafına deyil, həm də bütün region ölkələri ilə əməkdaşlığın geniş vüsətdə davam etdirilməsinə, bu ölkələrin iqtisadi qüdrətinin çoxalmasına, burada yaşayan millətlərin daha rifah halında yaşamasına xidmət edir.

Hal-hazırda ölkə iqtisadiyatında islahatların intensiv olaraq aparılması, biznes şəraitinin daha çox genişləndirilməsi, eləcə də neft sektoru ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafıyla əlaqədar olaraq bir çox tədbirlərplanı işlənib hazırlanır.

Məlumdur ki, biznes mühitinin ən vacib qanunlarından biri vergi rejimi ilə əlaqədardır. Vergi münasibətlərini nizama salan bir neçə Qanunlar - “Mədən vergisi haqqında” (1995-ci il), “Əmlak vergisi haqqında” (1995-ci il), “Müəssisələrin və təşkilatların mənfəət vergisi haqqında” (1996-cı il) Qanunlar qəbul olunmuş, o cümlədən qüvvədə olan Qanunlara (“Əlavə dəyər vergisi haqqında”, “Fiziki şəxslərin gəlirlərindən vergi haqqında” Qanunlarda və s.) bir bəzi əlavələr və dəyişikliklər olunmuşdur. 2001-ci ilin yanvar ayının 1-dən etibarən “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi” təsdiq olunmuşdur.

Onu da nəzərə çatdıraq ki, son dövrlərdə vergilərin sayı, sosial sığorta ödənişləri nəzərə çarpacaq dərəcədə azaldılmışdır. 1998-ci ildən başlayaraq vergi dərəcələri ardıcılıqla aşağı salınır. Aşağıda qeyd edilən misallara nəzər salaq:

- fabrik və təşkilatların mənfəətindən vergi tutulmasının proqressiv sistemindən proporsional sisteminə keçilməsi və bu vergi növü üzrə vergi dərəcələrinin tədricən 35%-dən 24%-ə aşağı salınması, ƏDV-nin dərəcəsinin 28%-dən 18%-dək azaldılması, bir sıra vergilərin ləğv olunması, fiziki şəxslərin məvaciblərindən tutulan vergi dərəcələrinin çox miqdarının 55%-dən 35%-ə salınması;

- sosial sığorta ayırmalarının 40 faizdən 22 faizədək endirilməsi;

- Vergi Məcəlləsinin qüvvəyə minməsilə vergilərin ümumi sayının 15-dən 9-dək aşağı salınması;

- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan sahibkarların 2009-cu ilədək torpaq vergisindən başqa qalan vergilərdən azad olunması;

O cümlədən vergi idarəçiliyi təkmilləşdirilmiş, yoxlamaların miqdarı nəzərə çarpacaq səviyyədə aşağı salınmış, sahibkarlığın inkişafına maneçilik törədən vəziyyətlərin qarşısının almaq üçün müxtəlif tədbirlər nəzərə alınmışdır.

Gömrük orqanlarının da fəaliyyətinin beynəlxalq standartlara uyğun

aparılməsi, proseduraların daha da sadə yollarla şəşkili və şəffaflaşdırılması məqsədilə Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə birlikdə proqram işlənilib hazırlanmışdır . Hal-hazırda ixrac rüsumları ləğv edilmiş, idxalda rüsumların 15 %-lik çoxluq həddi müəyyən olunmuşdur. Bununla yanaşı daxili bazarda müsbət rəqabət şəraitinin inkişafı, təbii inhisarçıların tariflərinin, eləcə də dövlət tərəfindən müəyyən edilən qiymətlərin müntəzəm olaraq tənzimlənməsi məqsədilə ölkə Prezidentinin qərarına əsasən və Nazirlər Kabinetinin 31 yanvar 2002-ci il tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının Tarif Şurası” yaradılmışdır. Bununla əlaqədar olaraq, Şuranın Əsasnaməsinə uyğun olaraq, İqtisadi İnkişaf Nazirliyində müvafiq Katiblik və onun nəzdində fərqli sahələri özündə əks etdirən 12 işçi qrupu fəaliyyət göstərir.

Respublikada lisenziyalaşdırmada sadə sistemə keçid üçün bir sıra tədbirlər planı işlənilib hazırlanmışdır. Yəni, respublikada hal-hazırda mövcud olan lisenziyalaşdırma sistemi əsaslı dərəcədə dəyişilmiş, lisenziyalaşdırılan fəaliyyət formalarını sayı 240-dan 30-a salınmış, lisenziyanın vaxtı isə 2 ildən 5 ilədək müddətə uzadılmışdır. Yeni lisenziyalaşdırma sisteminin istifadə oluması azad rəqabətin tərəqqisinə, istehsal edilən məhsulun, göstərilən xidmətin keyfiyyətinin daha da yüksək dərəcəyə çatmasına səbəb olur.

Hal-hazırda hüquqi vətəndaşların dövlət qeydiyyatına qeydiyyatı işləri də nəzərə cərpacaq dərəcədə asanlaşdırılmış, bundan əvvəlki illərdə yaranan problemlər öz qaydasına salınmışdır. Bunu da nəzərə çatdıraraq ki, xarici investisiyalı müəssisələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə qadağan edilməmiş bütün fəaliyyət növləri ilə məşğul olma səlahiyyətinə sahibdirlər.

Xarici investisiya qoyan firmalar Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına qeydiyyatdan keçirilirlər. Bu qeydiyyat “Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında” (1996-cı il) Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən olunmuş qaydada tətbiq olunur. Belə firmalar dövlət qeydiyyatına alınan zamandan etibarən hüquqi şəxs hüquqları əldə edir. Xarici investisiyalı firmaların dövlət qeydiyyatına alınması haqqında

məlumat vəkil edilmiş dövlət orqanının tutduğu respublika reyestrinə daxil edilir. Xarici investisiyalı firmanı dövlət qeydiyyatına almaqdan yalnız o zaman ləğv edilə bilər ki, bu firmanın yaradılması qaydası haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi pozulmuş olsun, ya da qeydiyyat üçün lazımı sənədlər öz qaydasında olmasın, bundan başqa bu fəaliyyət formaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağan olunmuş olsun. Dövlət qeydiyyatına almaqdan imtina edildikdə bu barədə Azərbaycan Respublikasında məhkəmə qaydasında şikayət olunmalıdır. Bu proseduralarda investorlara köməkliyi Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi edir.

Respublikanın qeyri-neft sahəsinə investisiyaların cəlb edilməsinin mühüm növlərindən sayılan özəlləşdirmə də bu proseslərə daxildir. Xarici firmalar, o cümlədən respublikada həyata keçirilən özəlləşdirmə prosesində iştirak edə bilərlər. Buna görə də özəlləşdirmə qanunvericiliyində xarici şirkətlərin bu prosesdə iştirakının şəffaf və aydın mexanizmləri işlənib hazırlanmışdır.

Respublikada investisiya şəraitinin təkmilləşdirilməsi sahəsində davam etdirilən islahatlara və artıq əldə olunmuş müvəffəqiyyətlərə baxmayaraq qeyri-neft sahəsinə investisiyaların cəlb olunması sektorunda bundan sonra da bir sıra işlər həyata keçirilməlidir. İnvestisiya şəraitinin yaxşılaşdırılması sahəsində planlı şəkildə tətbiq olunan proqramların aparıcı elementi respublika və xüsusi sektor arasında dialoqun təşkil olunmasıdır. İndiki zamanda investisiya prosesinin fəallığının artması, o cümlədən onun səmərəlilik dərəcəsinin çoxaldılması problemləri Azərbaycan Respublikasının gələcəyi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

İndiyədək Türkiyə, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa, Böyük Britaniya, Çin, İran, İsveçrə, Hollandiya və bəzi digər ölkələrin investorları respublikada həyata keçirilən özəlləşdirmə prosesində iştirak etmiş və firmaların səhmlərinin ən azı 51 %-ni qazanaraq onlara nəzərə çarpacaq dərəcədə investisiyalar qoymuşdurlar. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamlarına əsasən yeni sahələrin, o cümlədən xarici investorlar üçün xüsusilə cəlbedici olan metallurgiya, kimya, energetika, maşınqayırma, nəqliyyat, rabitə və başqa sahələrdə fəaliyyətini

davam etdirən firmaların özəlləşdirməyə açılması xarici investisiyaya güclü təkan verici qüvvə olmuşdur.

Respublikada iqtisadiyyat sahəsinə cəlb edilən investisiyaların çoxaldılması məqsədi ilə beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla, eləcə də maliyyə orqanları ilə əməkdaşlıq ildən-ilə böyüyür:

- BMT, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Avropa İttifaqı, MDB, GUÖAM, İƏT, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı,
- Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası.

Qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün əsas istiqamətlərdən biri olan, dövlət proqramlarında, bununla yanaşı “2003-2005-ci illər üzrə Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı”nda, 2002-2005-ci illər üzrə “Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı yolunda Dövlət Proqramı”nda, “2004-2007-ci illər üçün Dövlət İnvestisiya Proqramı”nın layihəsində, o cümlədən “2004-2008-ci illər üçün “Azərbaycan Respublikası Regionlarının Sosial-İqtisadi İnkişafı Dövlət Proqramı”-nda əks olunmuşdur.

Respublikada sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi o cümlədən bu istiqamətdə dövlət himayəsinin göstərilməsi üzrə əsas tədbirlərdən biri də 2002-ci ildə əsas xarici və yerli investorların daxil olduğu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Sahibkarlar Şurasının təşkil olunması olmuşdur. Sahibkarlar Şurası respublikada biznes şəraitinin yaxşılaşdırılmasında, bu sahəyə dövlət qayğısının çoxaldılması, mövcud problemlərin vaxtaşırı təhlil edilərək müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsində böyük rol vardır.

Azərbaycan dövlətinin müraciəti əsasında Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının dəstəyi ilə Dünya Bankının Xarici İnvestisiyalar üzrə Məsləhət Xidməti (FIAS) Azərbaycanda investisiya şəraitinin monitorinqini həyata keçirmiş və şəraitin daha da yaxşılaşdırılması yolunda birgə tədbirlər planı müəyyən edilmişdir. Bu tədbirlərin icrasında əldə edilmiş ilk addımlardan biri də Azərbaycanda İnvestisiyaların Təşviqi və Məsləhət Fondunun təsis olunması idi.

Bundan əlavə Dünya Bankının ekspertləri ilə birgə “İnvestsiya fəaliyyəti haqqında” və “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında” qanun layihələri işlənib hazırlanmışdır. “İnvestsiya fəaliyyəti haqqında” yeni qanun hazırda qüvvədə olan “İnvestsiya fəaliyyəti haqqında” və “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” iki qanunla əvəz olunacaq. Bu iki mövcud qanunlardan fərqli olaraq yeni layihə beynəlxalq təcrübənin ən yaxşı elementlərini daşıyır.

Onu da nəzərə çatdıraq ki, 2014-cü ildə respublika iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların ümumi miqdarı 27 mlrd dollar təşkil etmişdir. Bunun 16 mlrd dolları daxili, 11 mlrd dolları isə xarici investisiyalar olmuşdur.

2005-2014-cü illərdə dövlətin həyata keçirdiyi investisiya siyasətinin mühüm xüsusiyyətlərini həmin illər üzrə iqtisadiyyata qoyulmuş investisiyaların miqdarını əks etdirən bu cədvəl şəklində göstərmək olar:

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici investisiyalar (mln. manat).

İllər	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Cəmi investisiyalar	6733,4	14118,9	17048,8	20251,1	21448,2	21890,6
Daxili investisiyalar	2104,9	7499,2	10199,0	12148,4	13178,9	12715,0
Cəmi xarici investisiya	4893,2	8247,8	8673,9	10314,0	10540,9	11697,7
Maliyyə kreditləri	698,4	3405,9	3692,5	3135,5	2655,8	1880,6
Birbaşa investisiyalar	4030,4	3614,9	4293,8	5382,3	5976,2	8049,2
Neft sektoru	3799,9	2955,3	3407,8	4287,8	4935,2	6730,7
Qeyri-neft sektoru	230,5	659,6	886,0	1094,5	1041,0	1318,5
Digər investisiyalar	163,4	1225,0	667,7	1794,2	1906,5	1750,9

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstərciləri.Bakı 2015.səh.407.

2.3. Azərbaycanda investisiya potensialından səmərəli istifadənin regional aspektləri

İqtisadi şəraitdə investisiya mühiti sahə və regionların investisiya mühitlərinin məcmusuna bərabər deyil. Bunun nəticəsi kimi də, iqtisadiyyat üzrə ərazi konfigurasiyasının aşağıdakı hissələr əsasında fərqləndirmək mümkündür:

- Makromühit.Bu özünü respublika ərazisində əhatə edir
- Mezomühit. Bu özünü regionlar üzrə əhatə edir
- Mikromühit.Bu isə özünü yerli sahələr üzrə əhatə edir

Bələdiyyə daxilində investisiya mikromühiti, mezomühitə və makromühitə asılı funksiya daşıyır. Mikromühit bir səviyyə kimi öz inkişafına nail olmamışdır, yəni mikromühit daha dar çərçivədə tətbiq olunur yəni bütööv şəkildə çıxış edə bilmir. Mikromühitin dar çərçivədə tətbiq oluması investisiyalaşmanın qanunvericilik aktı ilə xarakterizə olunur.

Bütövlükdə ərazi vahidləri qoyulan investisiya potensialını həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab edir. O da daxilində investisiya və qeyri-investisiya cəlbediciliyi vasitələrinin toplusunu cəmləşdirir. İnvestisiya və qeyri-investisiya cəlbediciliyi vasitələrinin toplusu öz sırasında investisiya potensialının kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinin məcmusu kimi çıxış edir.

Oxşarlıq əlamətinə görə, investisiya potensialı öz xarakteristikasını dəyişir. Bu özünü investisiya və qeyri-investisiya cəlbediciliyinin müsbət və mənfi formasında müəyyən olunur. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, investisiya potensialı investisiya resurslarının məcmusunun mənimsənilməsidir.

Region investisiya potensialı müxtəlif cür təhlil edilir. Bu təhlil bir neçə mərhələ vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlar aşağıdakılardır:

- bazanın qanunvericilik aktı vasitəsilə təhlili;
- müxtəlif vasitələrlə investisiya potensialının təhlili;
- investisiya potensialının ünsürlərinin təkrar təhlili.

Bazanın qanunvericilik aktının təhlili özündə ölkə və regional qanunvericilik aktları da birləşdirir.

Regionun investisiya potensialının qiymətləndirilməsi

İnzibati-ərazi vahidinin baza qanunvericilik aktının təhlil edilməsi dövlət qanunvericilik fondunu əsas götürərək araşdırılmalıdır. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən hər bir öhdəlik müəyyən olunur. Bu öhdəliklər nəticəsində investisiya siyasəti həyata keçirilir. Ölkə səviyyəsində investorun fəaliyyət stabilliyini təşkil edən Azərbaycan Respublikasının hüquqi sistemi qanunvericiliklə təşkil olunur. O həmçinin, dövlətin investisiya mühitinin təhlil edilməsində tərkib hissə kimi çıxış edir. İnvestisiyanı mövcud ola biləcək risklərdən qorumaq üçün qanunvericilikdən istifadə olunur. İnvestisiya qanunvericiliyi əsasında regionlar iqtisadi baxımdan əlverişli güzəşt və qaydaların alınmasından bir qayda olaraq sərbəstdirlər. Bu öhdəliklərə həmçinin, vergi qanunvericiliyi aid edilir. Yerli hakimiyyət orqanları vergilərin müəyyən qismini yerli büdcələrə ödəyirlər.

İnvestisiya potensialının təhlil edilməsinin digər səviyyəsi iqlim və təbii sərvətləri müəyyənləşdirən regionun yerləşdiyi sahənin analizidir. İnvestisiya potensialının başlıca vasitələrinə aşağıdakılar aiddir:

- əlverişli iqlim şəraiti;
- təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə
- istehsalçı firmaların bazara yaxın yerləşməsi;
- bazardakı firmaların qiymətləndirilməsi
- investisiyalaşmanın və onun potensialının təhlili

İnvestisiya potensialının yenidən təhlil edilməsinin birbaşa iqtadiyyatın inkişafı ilə əlaqədardır. Belə ki bu özündə istehsal, istehlak, əmək, innovasiya, infrastruktur, maliyyə potensiallarının təhlil edilməsini birləşdirir.

İnvestisiya mühitinin təhlil edilməsinin hər bir metodlarında kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri üzrə iqtisadi potensialı müəyyən edilir. Risk modellərindəki amillər iki qrupa bölünür:

- potensialı təhlil edən amillər
- riski təhlil edən amillər.

İnvestorlar risk modellərindəki bu amilləri nəzərə alaraq öz fəaliyyətlərində risklər haqqında informasiyaya malik olurlar və onlar bunun sayəsində səmərəli fəaliyyət göstərirlər.

İnvestisiya potensialı məvhumu hər bir region üzrə inkişafın müsbət və mənfi cəhətlərini aydınlaşdırmaq üçün əsas rolunu oynayır.

Bu inkişaf metodu əsasında xarici investisiyalar ölkəyə daxil olur, cəmiyyətin rifah halı yaxşılaşdırılır. Bu proses investisiya layihələrinə tətbiq etməklə də mümkün olur. Heç bir hakimiyyət orqanı regionun risk dərəcəsini əsas götürmür, çünki onların əsas məqsəd və vəzifəsi müvcud vəziyyət daxilində fəaliyyət göstərməkdir.

İnvestisiya potensialı məvhumu olduqca mürəkkəb bir mexanizmdir. O özündə investisiya və qeyri-investisiya cəlbediciliyi amillərini kompleks şəkildə birləşdirir. Bu baxımdan da onlar bir-birlərilə sıx əlaqəli proseslərdir.

İnvestisiya potensialının müsbət cəhəti onun cəlbediciliyinin, mənfi cəhəti isə qeyri-cəlbediciliyinin göstəriciləri məcmusudur. Cəlbediciliyi şərtləndirən amillər region üzrə investisiya resurslarını araşdırır, qeyri-investisiya cəlbediciliyini şərtləndirən amillər isə onların keyfiyyətinin azalmasını xarakterizə edir. Risk metodlarına görə, qeyri-investisiya cəlbediciliyini şərtləndirən amillər investisiya riskləri ilə ümumi oxşarırlar.

Mövcud olan regionların hər birinə fərdi inkişaf səviyyəsi uyğun gəlir. Bunlardan belə nəticəyə gəlirik ki, investisiya potensialı amilləri regional və inzibati-ərazi vahidlərində fərqlidirlər.

İnvestisiya potensialı istehlak, istehsal, əmək innovasiya və maliyyə potensialları kimi başa düşülür. İnvestisiya potensialı onların iqtisadi vəziyyəti əsasında müəyyənləşdirilir. Bu potensial investisiya və qeyri-investisiya cəlbediciliyi amilləri ilə ifadə olunur.

Sənaye şəhərləri üçün investisiya cəlbediciliyinə regionun sahə göstəriciləri, təsərrüfat dövryyəsinə malik olan sahə göstəriciləri, kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə məhsuldar torpaqların, meşələrin, yaşıllıq zolaqlarının, bütün ərazinin göstəriciləri istifadə edilmiş olur.

Əmək potensialı dedikdə mövcud əhalinin sayı, təbii artım və ya ölənlərin sayı, miqrasiya, orta ömür səviyyəsi ilə, işsizlik həddi, ölkə əhalisinin strukturu, ölkəyə daxil olan insanların sayı və s. müəyyən edilir. Əmək potensialının keyfiyyət təhlil edilməsi əhalinin yaş səviyyəsinə görə, əhalinin savadlılıq dərəcəsinə görə təyin olunur.

İstehsal potensialı əsas istehsal fondlarının dəyər amilləri ilə, amortizasiya göstəriciləri ilə, fond verimliliyi ilə, avadanlıqların köhnəlmə səviyyəsi ilə, yenilənmə göstəriciləri ilə, istifadəyə yararsız olan texnika və s. təhlil edilir. Qiymətləndirilmə zamanı istehsal potensialı elə də əsas rol oynamır. Ölkə üzrə mövcud olan müəssisələrin amortizasiya göstəriciləri istehsal potensialı təhlili üçün əsas deyildir. Mövcud avadanlıqların təkmilləşdirilməsi və yenilərinin istehsalı üçün elmi texniki tərəqqinin inkişaf etdirilməsi və innovasiyalaşmasının təmininə

əsaslanır. Elmi texniki tərəqqinin ən müasir inkişafı istehsal potensialının keyfiyyət göstəricilərinin fasiləsiz olaraq təhlilinə icazə vermir.

İnfrastruktur potensialı institusional və infrastruktur amilləri vasitəsi ilə ifadə edilir. Ərazi üzrə infrastruktur sahələri üzrə inkişafda olması investisiyalaşmanın cəlb edilməsi göstəricilərindəndir. İnvestisiya potensialının təhlil edilməsində əsas yer tutan göstəricilərdən biri də nəqliyyat şəbəkələridir. Bunlara dəmiryolu, avtomobil, su və hava nəqliyyatını aid etmək olar. Nəqliyyat şəbəkəsi investisiya fəaliyyəti olmadan investisiyalaşmanı həyata keçirmir. Çünki, nəqliyyat vasitələri ilə istehsal prosesi təmin olunur. Bunun nəticəsində investisiya fəaliyyəti həyata keçirilir.

İnfrastruktur potensialının təhlil edən amillər aşağıdakılardır:

- nəqliyyatın sıxlığı
- yolların uzunluğu
- nəqliyyat vasitələri üzrə yük daşınması
- region üzrə yolların bərpası
- region üzrə istismar edilmiş yolların olması
- region üzrə qaz və neft xətlərinin olması
- su nəqliyyatının olması
- aeroportların olması
- rabitə xətlərinin olması
- kommunikasiya xətlərinin sıxlığı

İnvestisiya potensialının region səviyyəsi institusional və innovasiya potensiallarının təhlil edilməsi sayəsində inkişaf edir. Bazar infrastrukturları bazar infrastrukturları iri şəhərlərdə, paytaxtda, şəhər mərkəzlərində yerləşirlər. Hər bir region üzrə bazar infrastrukturları nümayəndəlik və filial şəklində fəaliyyət göstərirlər.

Bazar infrastrukturunu təhlil edərkən bazar institutlarının sayından istifadə edilməsi yetərli olmur. Ona görə də onlar xidməti göstəriciləri ilə tamamlanırlar. İqtisadiyyatın inkişafını təhlil edərkən texnika və texnologiya ilə təmin edilmə; informasiya vasitələrinin və maliyyə məlumatlarının ötürülməsi sistemlərinin tətbiq

edilməsi göstəriciləri də olmalıdır. Bununla yanaşı investisiya potensialının təhlil edilməsində inflyasiya amili də əsas sayılır. İnflyasiyanın təsir etməsi və fərqli inkişaf səviyyəsinə görə region və onları təhlil etmək olduqca çətinidir. Bu səbəbdən də bu göstərici əsas götürülür.

Maliyyə potensialı göstəricisi regionun büdcəsinin gəlir hissəsi ilə müəyyən edilir. Büdcə gəliri vergilərin cəlb edilməsi ilə təmin olunur. Büdcə daxilolmaları əmək potensialının keyfiyyətindən, firmaların işinin səmərəliliyindən, vergilərin yığılmasından, firmaların iş prinsipindən və s. asılıdır..

İstehlak potensialı həmçinin əmək potensialının keyfiyyəti ilə əlaqəlidir. Qeyri-investisiya cəlbədiciliyinə əsasən istehlak potensialını aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- minimum istehlak səbətinə malik olan ailələr
- az təminatlı ailələr
- minimal pensiya alanlar
- təqaüd alan tələbələr
- illik təbii artım
- istehlak potensialını xarakterizə edən göstəricilər(əmək, istehsal, istehlak)

Regionun istehlak potensialını təhlil edərkən yük dövryyəsi də bilavasitə rol oynayır. Əhalinin yaşayış səviyyəsi yüksəldikcə onların tələbatları da artır ki, nəticə olaraq da gətirilən məhsulların çeşidi çoxalır və onların da daşınmasına tələb artmış olur.

Rəsmi statistika nəticəsində əmələ gələn statistik göstəricilər üzrə investisiya və qeyri-investisiya cəlbədiciliyinin məcmusu şəklində həyata keçirilir. Şəhər və kənd sakinləri üzrə cəlbədicilik göstəricilərinin məcmusu bir-birinə yaxındırlar. Bu göstəricilərə aşağıdakıları aşağıdakılar aiddir: sahə üzrə; əhalinin sayı üzrə; əhalinin strukturu; kommunikasiya şəbəkəsinin mövcudluğu; mənzillərin su, qaz, istilik elektrik şəbəkələri ilə təminatlılığı; istehsal məhsulları üzrə ticarət dövryyəsi; nəqliyyat vasitələrindən istifadə səviyyəsi; sənaye məhsullarının indeksləşməsi və s.

Qeyri-investisiya cəlbədiciliyi göstəricilərinə isə aşağıdakılar aiddir: havanın zəhərli qazlarla çirkləndirilməsi, çirkab sularının axıdılması, əsas fondların amortizasiyası, torpaqların yararsız olması, qəza şəraitindəki binaların ərazisi, büdcə kəsri olan firmalar, təbii artımın azalması, təqaüd alanların sayı və s.

İnvestisiya potensialının kəmiyyətə təhlil edilməsi investisiya və qeyri-investisiya cəlbədiciliyi göstəriciləri arasında müsbət və mənfi tərəflərini üzə çıxartmaq imkanı vardır. Bu amillərin araşdırılması göstərir ki, onlara aşağıdakılarla təsir etmək mümkün olur:

- çoxaltmaq yolu ilə investisiya cəlbədiciliyi
- azaltmaq yolu ilə investisiya qeyri cəlbədiciliyi

Bu göstəricilər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilib:

Vaxt intervalı	Göstərici	Göstəricinin xarakteristikası
Qeyri-müəyyən	böhran	göstəricinin dinamikası investisiya potensialına mənfi təsir göstərir, aktiv irimiqyaslı təsir zəruridir
Uzun müddətli	tənəzzül	göstərici potensialın inkişafını ləngidir, təmərküzləşmiş təsir tələb olunur
Orta müddətli	tərəqqi	göstərici potensialın inkişafına kömək edir, vəziyyətdən asılı olaraq inkişafa və ya tənəzzülə keçid meyli mövcuddur
Müəyyən	artım	göstəricinin dinamikası investisiya potensialına müsbət təsir göstərir, göstəriciyə müasir mərhələdə təsir tələb olunmur

Müxtəlif vaxt intervalları göstəricilərinin xarakteristikası

Kəmiyyət göstəriciləri üzrə nəzərdə tutulmuş vaxt intervalı onun kəmiyyətinin min illərdən bir neçə yüz interval qədər xeyli miqdarda aşağı salınması ilə nəticələnmişdir. Bu səbəbdən də onları əsasən 4 növ üzrə ayırırlar. Bunlar aşağıdakılardır:

1. qeyri-müəyyənlik göstəricisi. Bu 10 il və ondan çox olan bir dövrü əhatə edir

2. uzun dövrü əhatə edən göstərici bu göstərici 5 ildən 10 ilə qədər olan bir dövrüdür.
3. ortamüddətlik göstəricisi . Bu göstərici 5 ildən 1 ilə qədərə kimi olan dövrüdür.
4. qısamüddəti əhatə edən göstərici, Bu göstərici 1 ildən aşağı olan bir dövrü əhatə edir.

Vaxt intervallarını xarakterizə edən bu göstəricilər dinamika göstəricilərinin əsasında formalaşmışlar. Bunun nəticəsində də investisiya potensialını Kəmiyyət göstəriciləri üzrə nəzərdə tutulmuş vaxt aralığı onun kəmiyyətinin min illərdən bir neçə yüz aralığa kimi xeyli aşağı salınması ilə nəticələnmişdir. Bu səbəbdən də onları əsasən 4 növ üzrə ayırırlar. Bunlar aşağıdakılardır:

- qeyri-müəyyənlik göstəricisi. Bu 10 il və ondan daha çox olan bir dövrü əhatə edir.
- Uzun dövrü əhatə edən göstərici. Bu göstərici 5 ildən 10 ilə qədər olan bir dövrüdür.

Orta müəyyənləşdirirlər.

III FƏSİL. MÜASİR İQTİSADI İNTEQRASIYA ŞƏRAİTİNDƏ İNVESTİSIYA POTENSİALINDAN İSTİFADƏ MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. İnvestisiya siyasətinin təkmilləşdirilməsinin Azərbaycanın davamlı inkişafına təsiri

Müasir iqtisadi şəraitdə bazar iqtisadiyyatının inkişaf etməsi nəticəsində investisiya məvhumunu da iqtisasçılar tərəfindən baxışlar dəyişilmişdir. İqtisadçılar tərəfindən yeni-yeni yanaşmalar hazırlanmışdır. Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq investisiyaları aşağıdakı əlamətlər üzrə təsnif etmək olar:

- Gəlirlilik səviyyəsinin artırılması
- İqtisadi subyektlərin yığımlılığının artımı investisiyalığa gətirib çıxarır.
- Pul investisiyanın ilkin vəziyyətidir.
- İnvestisiyalığa prosesində investisiya potensialından istifadə imkanları
- Maddi və intellektual sahələrə investisiya qoyuluşları
- Məqsədyönlü şəkildə qoyulan investisiyalarda mənfəətin götürülməsi
- Qoyulan investisiyanın səmərəliliyi
- İnvestorların stimullaşdırılması
- İnvestisiya üzrə risk dərəcəsinin müəyyən edilməsi
- İnvestorların qarşıya qoyulmuş məqsədlərinə nail olunması

İqtisadi cəhətdən investisiya fəaliyyəti gəlir və səmərə əldə edilməsi üçün bütün risklərin nəzərə alınması ilə həyata keçirilən kapital qoyuluşlarıdır. Bu fəaliyyət nəticəsində investisiyalar öz formalarını dəyişir. Maddi və qeyri maddi sahələrə qoyulan resursların formalaşmasının və yenidən bərpasını təmin edir. İnvestisiyalığa nəticəsində iqtisadi münasibətlər təkmilləşdirilir və bazar iqtisadiyyatı inkişaf edir. Maliyyə investisiya fəaliyyəti investisiyaların cəlb edilməsi və formalaşdırılması nəticəsində əmələ gələn bir prosesdir. Bu proses investisiyalığa obyektlərini təhlil edərək mövcud münasibətlərdəki subyektinin

təsiri altında formalaşmış fəaliyyətdir. Bu fəaliyyətin formalaşması nəticəsində iqtisadi səmərə və ya gəlir ədə olunur. İnvestisiyalaşmanın maliyyələşməsinin xüsusi mənbələri investorun öz fəaliyyətdaxili maliyyə ehtiyatları hesabına formalaşdırır. Fəaliyyət daxili ehtiyatla ədə əsas rolunu vergi və ödəmələr təşkil edir. İnnovasiya və istehsal istiqamətlənən səmərədən ayrılma istənilən innovasiya və ya investisiya qoyuluşları üçün nəzərdə tutulur. Müəssisə fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəətdir. Mənfəətin ədə edilməsi olduqca təəddüdlü bir prosesdir, yəni heç bir müəssisə riskdən sığortalanmayıb. Mənfəətin qazanılması istehsalın genişlənməsindən asılıdır. Müəssisə nə qədər inkişaf edib istehsalı genişləndirirsə bir o qədər çox mənfəət ədə edər. İkinci növ maliyyə mənbəyi kapital üzrə amortizasiya ayrımları hesab olunur. Kapital üzrə amortizasiya ayrımlarının həcmi müəssisə üzrə əsas fondla digər aktivlərin amortizasiyası zamanı aparılan siyasətdən birbaşa asılı sayılır. Bütçə siyasətinin əsas məqsədi müəssisənin gəlir bazasının əmələ gətirməkdir. Bu siyasətin vəzifəsi gəlirin bölüşdürülməsidir və burada tarazlığın nail olunmasıdır. Butarazlıq bütçədəki düzəlişlər düzəlişlər sayəsində olur. Əksinə olaraq isə bu düzəlişlər nəticəsində isə müəssisənin fəaliyyətində və bütçə sistemində sabillik pozuntusu baş verə bilər, investisiyalaşma səviyyəsi azalar. Mill Hesablar Sistemində və Dünya Standardlarına əsasən ümumi investisiya xalis investisiya ilə amortizasiya ayrımlarının məcmusundan ibarətdir. Əgər ümumi investisiyalardan bu ayrımları çıxmış olsaq, xalis investisiyaları ədə etmiş olarıq.

Azərbaycan üzrə ümumi investisiyaların tərkibi və strukturu (cari qiymətlərlə)

Göstəricilər	2010-cu il	2011-ci il	2012-ci il	2013-cü il
	manat	manat	manat	manat
Ümumi mənfəət(qarışıq gəlirlər)	32576,4	40988,0	42011,3	43848,1
Əsas fondların istehlakı	2299,1	2406,7	2566,2	2617,8
Xalis mənfəət(xalis qarışıq gəlirlər)	30277,3	38581,3	39445,1	41230,3

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015 səh.386

Bu məlumatlardan aydın olduğu üzrə, 2010-cu il ərzində əsas fondların istehlakı məbləği 2010 il ilə 2013-cü ili bir-birilə müqayisə etmiş olsaq 5,06 dəfə və 2,8 dəfə çox olarsa, xalis mənfəətin (xalis investisiyanın) dinamik artımı müvafiq olaraq 9,8 dəfə və 5,6 dəfə dəyişməsi nəticəsində amortizasiya ayırmalarının ümumi mənfəətdəki payı 2010-cu il ərzində 20,4%-dən 2013-cü il ərzində 9,8% aşağı düşmüşdür.

Əsas fondların istehlakı ümumi daxili məhsulda və ümumi əlavə dəyərdən payı təhlil edilən dövr ərzində azalmağa başlanmışdır. Bunu nəzərə alaraq onun ümumdaxili məhsulda xüsusi payı 2010-cu il üzrə 15,2 % 2011-ci ildə 13,5 % 2012-ci il üzrə 9,1 % 2013-cü ildə isə 9,2% olmuşdur. Amortizasiya ayırmalarını ümumi əlavə dəyərdə payı 2010-cu ildə 16,2 %, 2011-cil ildə 12,3 % 2012-ci ildə 8,8 %, 2013-cü ildə isə 9,5 %-ə qədər enmişdir. Nəticə olaraq təhlil edərkən dövrlər ərzində əsas fondların istehlakının ümumdaxili məhsulda və ümumi əlavə dəyərə nəzərən daha az artım olacaqdır.

**2010-2013-cü illərdə amortizasiya ayırmalarının
ÜDM-də və ümumi əlavə dəyərdə xüsusi çəkisi**

Göstəricilər	2010-cu il	2011-ci il	2012-ci il	2013-cü il
	manat	manat	Manta	manat
ÜDM	42465,0	52082,0	54743,7	58182,0
Amortizasiya ayırmaları	2299,1	2406,7	2566,2	2617,8
Ümumi əlavə dəyər	39588,5	49026,0	51351,7	54304,0

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, Bakı.2015.səh.384, 386

Yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmış dövlətlərin qanunvericiliyinə əsasən müəsisələr amortizasiya fondlarını əmələ gətirirlər. Bunlar özündə amortizasiya ayırmalarını birləşdirirlər. Bizim ölkədən fərqli olaraq digər ölkələrdə amortizasiya ayırmaları xərclər formasında çıxış etmir, əksinə olaraq müəssisə büdcəsinə aid olunur. Bu ölkələrdə amortizasiya ayırmaları vergitutma obyektı sayılır. Dünya təcrübəsinə əsaslansaq amortizasiya ayırmalarının o zaman vergidən azad olunur ki, investisiya siyasəti nəticəsində vergi güzəştı tətbiq olunsun. Dünya təcrübəsinə əsaslansaq deyə bilərik ki, yüksək inkişaf mərhələsinə çatmış ölkələrdə amortizasiya fondu öz vəzifəsinə əsasən, daha dəqiq desək, bu fondların sadə və təkrar istehsalına təyinatlanıb. Bu sahədə müəssisələrin əsas vəzifəsi uzun dövrü əhatə edən amortizasiya planlarını hazırlamaqdan ibarətdir. Burada düzəlişlər etmək mümkün deyil, yalnız istisna hallarda mümkün olur. Bu dəyişikliklər ancaq vergi və planlaşdırma orqanlarının təsdiqlənməsi nəticəsində aparıla bilər. Bu səbəbdən də baş verən dəyişikliklər nəticəsində hesabatlar sistemində və mühasibatlığa, istehlak xərclərinin, gəlirin və bazasının hesabatlarına təsir etmiş olur.

Dünya dövlətlərinin amortizasiya ayırmalarının hesablanması stabil və dinamik göstəricilərdən istifadə edilir. Dinamik göstəricilərə xas olan cəhət onların davamlı olaraq dəyişmələridir və ya bir həddə kimi tarazlığın pozulmasıdır. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə əsas kapitalın istehlakından öncə onların amortizasiya normalarının müəyyən edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Amortizasiya səviyyəsi əsas kapitalın ilkin dəyərinə uyğun olaraq infilyasiya baş verdiyi zaman bir çox sahələr üzrə amortizasiya göstəricisi aydınlaşdırmaq üçün əsas kapitalın bərpa normasından da istifadə edilir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə əsas kapitalın normasını müəyyən etmək üçün iki metoddan istifadə olunur:

- azalan amortizasiya ayırmaları metodu
- bərabərölçülü amortizasiya ayırmaları metodu

Azalan amortizasiya ayırmalar metodu əsas kapitalın ilkin dəyərindən azalan faizlərin

Hesablanmasına əsaslanır. Əsas kapitalın edilməsinə görə əsasən bərabərölçülü amortizasiya ayırmaları hesablanır. Amortizasiya amortizasiya azalan ayırmaları metodunu aşağıdakı formada göstərmək olar:

Azalan amortizasiya ayırmaları metodu

Əsas kapitalın xidməti müddəti, illərlə	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Amortizasiya norması, %-lə	22	18	15	12	10	8	6	4	3	2

Azalan amortizasiya ayırmaları metodunun mənası odur ki, məsrəflər firmanın istehsal xərclərinə eyni miqdarda bərabərləşdirilsin. Bu onların dinamik inkişaf temoi sayəsində mümkün olur.

Bazar iqtisadiyyatlı hər bir ölkələrdə amortizasiya ayırmaları norması dövlət vasitəsi ilə təyin olunur. İstisna hallar baş verərsə kapitalın istehlak dinamikaş nəzərə alınmaqla müəssisələrin tərəfin yenidən baxılması mümkündür. Müəyyən ölkələrdə azalan amortizasiya ayırmaları metodu hesablanması üzrə tək metod olduğu halda, digər ölkələrdə isə bu metod istehsal sferaları üçün nəzərdə

tutulmuşdur. Həmcinin hər iki metodu eyni zamanda işləndiyi ölkələr də mövcuddur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə dövlət və özəl firmalar üçün davamlı və dinamik amortizasiya siyasəti aparılır. Kapital strukturunun çoxluq təşkil etdiyi müəssisələrdə xərclərin ümumi miqdarda amortizasiya ayırmalarının payı 22 faiz olacaqdır.

Amortizasiya siyasətinə edilmiş düzəlişlərin nəticəsi kimi əsas fondların silinməsi prosesi bir neçə aşağıdakı bir neçə müddətləri aşkar edir:

nəqliyyat vasitələri üçün 3 il, avadanlıqlar üçün 6 il (8-6 il əvəzinə), istehsal təyinatına əsaslanan bina və qurğular üçün 14 il, kommunal sistemin müəyyən avadanlıqları üçün 11 il. Dinamik investisiya siyasəti digər respublikalar üçün də xasdır. Almaniya firmalarında maşın və qurğuların amortizasiyası normaları daha çoxdur. Burada mühüm fondların dəyər norması 42%-i onların 1-ci istismar ilində məhsulun mayasına daxil olunur. Fransız müəssisələrində təchizat alətlərinin və vasitələrinin norması 52%-i onların birinci ayırmaları formasında hesablanır.

Ölkələrin təcrübələrin əsaslanaraq bildirək ki, investisiyalaşmanın çoxalma səbəbdi pul axımından bilavasitə asılıdır. Bunu nəzərə alaraq bildirməliyik ki, pul inkişafın əsas hissəsini təşkil edir. Monitarist nöqteyi nəzərindən yanaşsaq pul təklifi qiymətlərin və milli gəlirin artım surəti ilə uyğun olmalıdır. Yəni onlar arassındakı münasibət düz mütənasibdir. Araşdırmalar müəyyən edir ki, 2011-2014 c illərdə respublikamızda indiki qiymət göstəricilərində ÜDM 1,2 dəfə məcmuu pul kütləsi 1,6 dəfə çoxalmışdır. Belə ki, təhlil edərkən hər bir dövr üçün pul kütləsinin həcmi Ümumi Daxili Məhsula nisbətən qeyri-bərabərdir.

Azərbaycan Respublikasında ÜDM və məcmu pul kütləsinin artımı

Göstəricilər	2011-ci il	2012-ci il	2013-cü il	2014-cü il
	manat	manat	manat	manat
ÜDM	52082,0	54743,7	58182,0	58977,8
Məcmu pul kütləsi	13903,2	16775,3	19289,4	21556,4

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri.Bakı.2015.səh.384,406

İnvestisiyaləşmə və bu proses səbəbindən iqtisadiyyatın dinamik inkişafı üçün müəyyən şərtlər olmalıdır. Bütün bu şərtlər səmərəli mühit formalaşdırılmalıdır. Yalnız bunun nəticəsində qarşıya qoyulmuş olan hər bir məqsədlərə çatmaq mümkündür.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdiyi şəraitində investisiya aktivliyində təsvir olan amillərin təhlil edilməsi əsas ünsürlərdən investisiyanın aktivliyi xərclər norması ilə əlaqədardır. Ünsürlər aşağıdakılardır:

- İnvestisiya məsrəfləri nəticəsində investorun qazana biləcək mənfəət dərəcəsi
- Üstünlük dərəcəsi təşkil edən faiz norması

İqtisadiyyatın hər bir sahəsində investorun investisiya xərclərində vadar edən vasitə əldə edəcəyi mənfəətdir. Sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən hər sahibkar investisiyanı o vaxt qoyur ki, onun istehlakında kifayət dərəcədə gəlir götürüb, səmərə əldə etmiş olsun.

İnvestisiya məsrəflərinin normasını həyata keçirən digər ünsür kredit əsasında verilən faizdir. Belə ki, kapitalın cəlb olunması zamanı müəssisələrin büdcəsi lazımi səviyyədə olmur. Bunun nəticəsi kimi sahibkarın borc götürməsi lazım olur. Bu götürülən borcun faizi investisiyaların həyətə keçirilməsinə birbaşa təsir edir. Qeyd edək ki, investisiyaləşmə nəticəsində gələn gəlir ödənilən faiz normasından çoxdursa, bu zaman qoyulan investisiya səmərəlidir. Qeyd edək ki,

iqtisadi sistemdə götürülən kreditlər əsasən verilən faiz norması investisiyalaşmada mühüm yer tutur.

İnvestisiya qoyuluşunun iqtidarı ilə bir-birilə tərs mütənasıbdır. Faiz norması az olduqca qoyulan investisiyaların həcmi çoxalır və ya bu proses iksinə baş verir. Alınan kreditlərə görə ödənilmiş olan faiz normaları eyni bir səviyədə olması lazımdır ki, ölkə üzrə investisiya aktivliyi təmin edilsin. Bunlar Mili Bank tərəfindən istehsalın daha da canlanması üçün təkan olan pul kredit siyasətinin tətbiq edilməsinə əsaslanır.

Pul kredit siyasətinin həyata keçirilməsi ilə pul axınlarının yığılmasını stabilləşdirməli, iqtisadiyyatı inflyasiya olmadan inkişaf etdirməkdir. Bunların hamısını ümumiləşdirib həyata keçirilməsi zamanı investisiyalaşması üçün səmərəli mühit formalaşdırılır.

İnvestisiyalaşmanı şərtləndirən əsas ünsürlər əldə ediləcək mənfəətin həcmi və götürülmüş kreditə ödənilən faiz norması hesab olunur. Həmçinin digər ünsürlər də vardır ki, onlar da qoyulan kağıtın həcmindən asılı deyil. Ancaq investisiyalaşmaya tələbi müəyyən edir. Bu ünsürlərə aşağıdakılara aid edilir:

- Avadanlıqların istehsalındakı və ya istehlakındakı xərclər
- İnvesorların verdikləri vergilər
- Texnologiyadakı dəyişmələr
- əsas investisiya qoyuluşlar
- investorların gözləntiləri

Hal-hazırda inkişaf etmiş dünya ölkələrindəki müəssisələr tərəfindən təklif edilən texniki amillərin əsas fondları qiymətləri özünün formalaşma dövrünü yaşayan istehsalçılar üçün olduqca çoxdur. Azərbaycanda bu texniki amillər istehsal edən infrastruktur sahələri mövcud deyildir.

Azərbaycanda qiymətlər sərbəstləşdikcə qeyri-neft sahələrinin əmtələri qiymətləri ilə bu sahələrdən istifadə edilən istehsal avadanlıqlarının qiymətləri arasında formalaşan qeyri-bərabərlik əsas fondlara qoyulan investisiyaları mürəkkəbləşdirir. Hər bir sektor üzrə məhsulların qiymətlərinin çoxalması istehsal avadanlıqlarının qiymətlərinin çoxalmasından geridə olması əmtəə

istehsalçıların maaliyyə vəziyyətini daha da ləngitmişdir və istehsalın ziyanla olmasını şərtləndirən əsas ünsür olmuşdur. Belə ki, istehsalçının şəxsi vəsaiti maaliyyə amili hesabına investisiyalaşmanı təmin etmək mümkün olmur. Bor götürülmüş və cəlb edilmiş vəsaitlər sayəsində əsas fondlarla əlaqəli hər bir problemlərin həll edilməsi mümkün olmur.

İnvestisiyalaşmaya təsir edən bütün ünsürlər daxilində investorlardan, əmtəə istehsalçılarından alınan vergilərin növü vergilərin növü, sayı və onların norması olduqca vacib əhəmiyyətə malikdir. Vergilərinin sayının müxtəlifliyi və vergi normalarının yüksək meyilliyi investorların geniş təkrar istehsalı təmin etmək imkanlarını azaldır və ya əksinə, vergilərin əsaslandırılan qoyuluşu normalarının səviyyəsi əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə və onların hər birinin gəlirlərinin nisbətən tarazlaşmasına son olaraq büdcə vasitəsilə maaliyyələşdirilən investisiyalaşmaları reallaşdırılmasına imkan verir.

Azərbaycanda yerli əmtəə istehsalçılarından müxtəlif cür vergi və ödəmələr alınır. Bu alınmalar onların iqtisadi fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir və istehsallarının ziyanla olmasını şərtləndirən əsas ünsürlərdəndir. İstehsalçılardan alınan bu vergilər istehsalı tənzimləyən və iqtisadi sahələrin ayrı-ayrı sferaları arasında tarazlı inkişafı təmin edən vəsaitdən daha çox büdcəni doldurmağa yönəlmişdir. Öz növbəsində əmtəə istehsalının qoyulan xərcləri çoxalmasına gətirib çıxarmışdır. Bu istehsalçıların şəxsi vəsaitlərinin investisiyalaşmaya yönəltməkdə maliyyələr törətmişdir. Respublikamızda sahibkarlara tətbiq edilən bu vergilərin beynəlxalq təcrübəyə əsaslandırılması, həmçinin qeyri-neft sahələrində əmtəə istehsalçıları üçün nəzərdə tutulan güzəştlər investisiya aktivliyini artırmağa təsir etməklə istehsalı stimullaşdırmış olacaqdır.

İnvestisiya aktivliyini fərqləndirən ünsürlərə texnoloji dəyişikliklər də aid etmək olar. Səmərəli olaraq əsas kapitalın tətbiq edilməsi istehsal xərclərini aşağı salır. Belə ki, əsas kapitalla qoyulan investisiya xalis gəlirin əldə edilməsinə şərait yaradır. Beləliklə tətbiq edilən istehsal sferasının asılı olmadan innovasiyalaşmanın uğurları investisiya aktivliyinin sürətlənməsinin əmələ gətirir.

Əsas kapitalın mövcudluğu investisiya aktivliyini şərtləndirən amillərdəndir. Firma daxilində hər hansı bir istehsal sferasında əsas fondların mövcud olması bu firmada və ya istehsal sahəsində əsas fondlara qoyulan investisiyaları azaldır və ya proses əksinə olaraq baş verir.

3.2.Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunmasının qarşılıqlı əlaqəsi

Dünya təsərrüfatında inkişaf yönümlü aparıcı meyllərin və səciyyəvi xüsusiyyətlərin növləri xarici investisiyaların məcmuu kütləsinin nəzərə çarpacaq dərəcədə çoxalması, bunların inkişaf səviyyələrinin daha da sürətlə getməsinə şərait yaradır. Əyər müqayisə etsək görərik ki, birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) illik axını 1982-ci ildə 28 mlrd. dollar, 1990-cı ildə 242 mlrd. dollar, 1995-ci ildə 330 mlrd. dollar, 2006-cı ildə 651,2 mlrd. dollar olmuşdursa, 2013-cü ildə isə bu rəqəmməl 1 trilyon dollardan çoxluq təşkil etdiyi qeydə alınmışdır. Statistika təsdiq edir ki, onilliklərə nəzər salsaq görəcəyik ki, bu illər müddətində onlar beynəlxalq ticarətə və ÜDM-lə nisbətə daha yüksək artım göstərmişdir. Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin əsas səbəbləri öz ifadəsini klassik və neokeynsçilərin, o cümlədən indiki investisiya nəzəriyyələrində öz əksini tapmışdır. C.S.Mil ilk dəfə XIX əsrdə ölkələr arasındakı kapital hərəkətinin səbəblərini araşdıraraq xarici ticarətdə müqayisəli üstünlük dərəcələri barəsində Rikardo müddəasını əsas götürdü. O, Rikardonun ideyasına əsaslanaraq ölkələr arasındakı kapital axınının vacibliyini əsas kimi qəbul etdi.

Kapitalın beynəlxalq hərəkətinin bütün müxtəlif formalarında və onların bir-birlərinə nəzərən nisbətlərində indiki mərhələdə birbaşa investisiyalar başlıca əhəmiyyətlik dərəcəsini indiki dövrümüzdə də qoruyub saxlayır. Bunlara əsasən TMK konsepsiyası daxilində birbaşa investisiyaların müxtəlif versiyaları vardır. İnhisarçılıq üstünlükləri konsepsiyasına (S.Xaymer, Ç.P.Kindelberger və b.), E.Çemberlinin inhisar rəqabəti modelinə uyğunluq nəzərə alınır ki, nə vaxta kimi ki, xarici investor yerli investorla nisbətə bir az əlverişsiz mövqedədir (əlavə nəqliyyat xərcləri daşıyır, risklərdən daha çox əziyyət çəkir və s.), o qədər də onun

yerli rəqibləri ətrafında əlavə, inhisarçı üstünlüklər kimi qeyd edilən üstünlüklərə ehtiyacı yaranır.

İnhisarçı üstünlüklərin əldə olunması imkanı müxtəlif mühüm şərtlər sayəsində əldə edilir. Xarici investor mütərəqqi texnologiyaların tətbiqi, nəzərə çarpacaq dərəcədə çox miqdarda məhsul istehsalı, bir çox yeni bazarları cəlb etmək sayəsində aparıcı rola malik ola bilər. C.Danninqin ekletik modelinə nəzər yetirsək görürük ki, birbaşa investisiyaların üstünlük qabiliyyəti bu formada öz əksini tapmışdır:

- idxalçı ölkədə xarici firmanın (mülkiyyətçi qismində) üstünlüyünün əldə olunması;
- beynəlmiləl qaydalardan faydalılığın əldə edilməsi;
- investorun öz ölkəsinə nisbətə daha səmərəli üsulla istifadə etdiyi istehsal resurslarının yerləşdiyi məkanın üstünlüyü.

“Kapitalın qaçışı” kimi bilinən digər nəzəriyyələrə görə isə, kapitalın bir yerdən digər bir ölkəyə hərəkət etməsi ən çox bu yerdə əlverişsiz investisiya mühitinin mövcud olması ilə xarakterizə edilir. Professor Ş.H.Hacıyevin fikrinə görə, Azərbaycandan, o cümlədən MDB-dən kapital qaçışının xarakteristikaları bunlardan təşkil olunub:

1. Kapital qaçışı kommersiya banklarının üstünlüyü ilə əlaqədar olaraq xarici aktivləri çoxaltmaqla və xarici pulları əldə etməklə həyata keçirilir.
2. Kapital qaçışının qeyri-leqal versiyaları xaricdən yatırılmamış ixrac gəlirlərindən və daxil edilməmiş idxalın əvvəlcədən ödənişindən, qaçaq formada ixracdan, o cümlədən əvəzləmə əməliyyatından formal qaydada itirilmiş mənfəətdən ibarətdir. Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların maksimum əlverişli axınını təmin edəcək xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi başlıca əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadi ədəbiyyatda xarici iş adamlarının respublikada fəaliyyət göstərməsi və şəxsi kapitalını burada yerbəyer etməsi üçün bu amillərin nəzərə alınması tövsiyyə olunandır:

1. Sərmayə, kapital yerləşdirmək üçün bu ölkədə hansı potensial imkanlar var, yəni hansı sərvətlər, obyektlər, xammal mənbələri, əlverişli iş sahələri və s.
2. O, digər bir ölkədə sərmayəçi olduğu zaman vəsaitinin batmaması, optimal mənfəətin əldə olunmasının arxayınlığı, təhlükəsizliliyi, etibarlı zamanəti də mütləq formada nəzərə alınmalıdır. Demək ki, respublikada tam sabitlik, toxunulmazlıq, qanunçuluq, hüquqi təminat olmalıdır.
3. Dövlət xarici sərmayədarların, iş adamlarının cəlb edilməsinə etibarlı dəstək verilməlidir.

Dünya təcrübələri sübut edir ki, əgər müharibədən sonrakı illərdə birbaşa xarici investisiyalara münasibətdə başlıca siyasət vektoru, hər şeydən əvvəl, məhdudiyyətlərlə və nəzarət tədbirləri ilə təyin olunurdusa, hal-hazırda investorların cəlb olunması praktiki olaraq bütün dövlətlərin diqqətini cəlb edir. Ötən əsrin 90-cı illərində xarici investisiyaların dövlət tənzim edilməsinin magistral meyli onların liberallaşdırılması təşkil etmişdir. İnvestisiya şəraiti gücləndirilir, əvvəl tətbiq edilən qadağalar ləğv olunur, bazar rəqabəti böyüdüür. Birbaşa olaraq xarici investisiyaların liberallaşdırılması, stimullaşdırılması və qorunması vəzifələri bu proseslərin müxtəlif dövlətlər daxilində tənzim edilməsindən regional və çoxtərəfli səviyyələrə çıxarılmasını ön plana çəkdi. Hal-hazırda belə investisiyaların milli norma və qaydalarının konvergensiya (eyniləşdirilməsi) prosesi baş verir. Hər bir iştirakçının maraqlarının tanınmasına əsas tutulan və qarşılıqlı faydalılığın təmin edilməsinə yönələn bu yanaşma, sonda, daha da əlverişli yanaşma kimi nəzərə çarpır.

Respublika bazarının öyrənilməsi yolunda Qərbin birbaşa investisiyalarından istifadəyə başlanılması iqtisadi fəaliyyətin bir sıra sferalarını təmsil edən və müəyyən riskə atılan sahibkarlıq strukturlarının çox olması cəlbədiciliyi çoxaltdı. Xarici investorlar şəxsi fəaliyyət şəhərində adəti üzrə alternativ variantlarla müqayisə ilə hər bir investisiya üçün qayıdış səviyyəsinin hesablamalarını həyata keçirirlər. Sərmayə qoyuluşundan qayıdış səviyyəsi risk dərəcəsinin miqdarından təyin olunur.

İnvestisiyalaşmanın uğurlu bir tərzdə yerinə yetirilməsi halında riskin çoxalması ilə kapitalın qayıdışının tələb olunan səviyyəsi nəzərə çarpacaq qədər artımla müşayiət olunur.

Yerli istehsalın inkişaf etdirilməsinə investorların cəlb olunmasında respublikada hökumətin fəaliyyətinin əsas mövqelərindən biri sabit investisiya qanunvericiliyi bazasının yaradılması olmuşdur. Dövlətimizin bu məsələyə diqqət ayırmasıyla respublikada investisiya münasibətlərinin inkişafı və tənzimlənməsinin daha əlverişli rejimini yaratmağa imkan verən mükəmməl qanunvericilik bazası və onların cəld və işlək mexanizmi işlənib hazırlanmışdır. Həmçinin, əlverişli investisiya şəraitinin yaradılması məqsədi ilə infrastrukturun yenidən hazırlanması, sosial mühitin sağlam formaya salınması, vergi və gömrük sisteminin optimallaşdırılması, milli valyutanın sabitliyinin əldə edilməsi də başlıca fəaliyyət istiqamətləri kimi nəzərdə tutulmuşdur. Hökumət qurumlarının bu yolda apardığı siyasət həm kapitalın dəyərini və daxil olma mənbələrinə, həm də onun yerləşdirilməsi baş tutan bazara əhəmiyyətli təsir etmişdir. Respublikada gedən ardıcıl və məqsədyönlü siyasətin nəticəsi olaraq böyük miqyaslı, sistemli sosial-iqtisadi islahatların faktiki başlanğıcı hesab edilən 1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiya qoyuluşlarında xeyli müsbət meyllər nəzərə çarpmağa başlanılmışdır. Bir sözlə desək, 1995-ci ildə əsas kapitalların ümumi yığımının miqdarı 1994-cü il ilə müqayisə zamanı 82% təşkil edirdisə, beləki 1997-ci ildə bu əmsal 138%, 2010-cu ildə 122%, 2012-ci ildə 112,3%, 2014-cü ildə isə 109,7% səviyyəsində qərar tutmuşdur. Sosial-iqtisadi islahatların aparılması nəticəsində aparıcı kapitalların ümumi yığımının dinamik olaraq çoxalması respublika iqtisadiyyatının çoxnövlü və tarazlaşdırılmış inkişafına səbəb olmuşdur. Azərbaycan Respublikasında əsas kapitalla qoyulan investisiyanın ÜDM-də xüsusi çəkisi 1995-ci ildə 10,7%, 2000-ci ildə 20,5%, 2005-ci ildə 33,6%, 2012-ci ildə 26,9% olmuşdur. 1995-ci ildə investisiya qoyuluşlarının 54,7%-i istehsal yönümlü obyektlərə, 45,3%-i isə qeyri – istehsal yönümlü obyektlərə istiqamətləndirilmişdirsə, 2005-ci ildə bu göstərici bununla bağlı olaraq 84,5% və 15,5%, 2007-ci ildə isə 78,3% və 21,7% olmuşdur. Buradan

belə nəticəyə gəlmək olar ki, istehsal təyinatlı kapital qoyuluşu dayanmadan artma ilə sonlanmışdır. Bütün maliyyə mənbələri üzrə əsas kapitalla qoyulan investisiyalar 1995-ci il ilə müqayisə zamanı 2015-ci ildə təxmini olaraq 30 dəfəyə qədər çoxaldığı müşahidə edilmişdir.

Respublikada iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək məqsədilə xarici investisiyaların qoyuluşu bununla bağlıdır ki, Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri və onun mənimsənilməsi mövcud texnika və texnologiyalarla işlənməsi imkanlarından xaricdir. Mütəxəssislərin fikrinə əsasən, zəngin yerli təbii resursların ənənəvi texnologiyalarla mənimsənilməsi mümkün haldır.

Son zamanlar respublikada qeyri-neft sahəsinin, xüsusən də əsas ixrac potensialının və valyuta gəlirlərinin çoxalmasının mühüm zərurəti meydana çıxır ki, bunlar da sadəcə xarici investisiyaların ölkənin iqtisadiyyatının hər bir sahəsinə böyük miqdarda yönləndirilməsilə mümkündür.

Xarici investorlara vergi güzəştlərinin tətbiq olunması ilə əlaqədar münasibətləri yoluna qoyan vergi qanunvericiliyinə və normativ aktlara əlavələr etmək, vergi verənin müdafiə edilməsi üçün apellyasiyalara baxılması qaydalarını təsis etmək vacibdir. Vergi yoxlamaları zamanı prosessual münasibətləri yoluna qoyan mexanizmlər vergi məəcəlləsində qeyd olunmalıdır. Yəni, müasir tənzimləmə praktikası vergi qurumları tərəfindən sanksiyaların əsas tutulması və predmetləri barəsində mübahisələrə səbəb olur. Hesab edək ki, beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı sahəsində əsas aparıcı qanunlar, eləcə də, “Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyalar haqqında”, “Azad iqtisadi zonalar haqqında”, “Azərbaycan və xarici investorla bağlanmış kossession müqavilələr haqqında”, “Məhsulun bölgüsü haqqında sazişlər” və s. qanunlar bir-birlərilə düzgün olmalıdırlar. Qeyd olunan qanunlarda təkmilləşmə işləri və ya onların əlaqələndirilməsi aparılarkən bu prinsiplərə əməl edilməsi məqsədəuyğun sayılır: iqtisadiyyatın sabit formada inkişafının mühüm amili kimi investisiya prosesinin fəallaşmasının vacibliyi;

Azərbaycan iqtisadiyyatının istehsal xarakterli investisiya əməkdaşlığı vasitəsilə dünya təsərrüfat sistemində daxil olmasına kömək;

müsabiqə və hərracların nəticələri ilə yerli və xarici investorlarla konsepsiyaların təqdim olunması;

xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsində milli təhlükəsizlik qaydalarının təmin olunması.

Ölkəmizdə yerli və xarici investorların əmək maraqlarının sığorta müdafiəsi problemi hal-hazırda da actual bir məsələ olduğunu isbat edir. İnvestisiyaların sığorta edilməsinin bu normalarını təyin etmək mümkündür:

- qaytarılma mümkünlüyü olmayan zamanlar yaranan səbəblərdən asılı halda sığorta edilmiş məqsədli vəsaitlərin geri verilməsi hallarında sığorta edən idarə və təşkilatlar tərəfindən investorun maraqlarına dəyən ziyanın ödənilməsi;
- sığorta edilən obyektin və sığorta haqqının məbləği;
- sığorta müqaviləsinin bağlanması forması;
- müqavilənin bağlandığı zamandan onun qüvvədə olduğu zamana qədər hər iki tərəfin hüquqlarının və vəzifələrinin təyin olunması. Sığorta təşkilatlarının işləməsində respublikanın da iştirakı nəzərdə tutulmalıdır.

Dünya təcrübəsinə əsasən, xarici kapitalı götürmüş ölkə kimi xarici investisiyaların respublika daxilində yerbəyer olunması zamanı məhdudiyyətlər də müəyyən edilməlidir. Xarici investisiyalar üçün bağlı olan ya da onların fəaliyyəti məhdud olan sahə və regionların siyahısının hazırlanması və bunların qanunvericilik normalarıyla təsdiq olunması vacibdir.

Xarici investisiyalaşma prosesinin yaranması və inkişaf etdirilməsi qanunların geniş iqtisadi izahı və şərhini nəzərə çatdıran bir sıra hüquqi-normativ aktların qəbul olunmasını ön plana çəkir. Buna görə də müxtəlif təşkilati-metodik materialları hazırlamaq və təsdiq etmək vacib şərtlərdən biridir.

Azərbaycan iqtisadiyyat sahəsində də müstəqil olduqdan sonra 1992-ci ildə qəbul olunmuş “Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyalar haqqında” Qanunu indiki zamanda da respublikamızda xarici investorların fəaliyyət prinsiplərini nizama salan vacib qanunvericilik aktı hesab olunur. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd olunur ki, qanun investisiyanın respublika iqtisadiyyatına irbaşa cəlb edilməsinə, bundan

milli social iqtisadi bazanın, eləcə də beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və integrasiyanın inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli istifadə olunmasına istiqamətləndirilmişdir. Bu qanun mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hər bir investorun hüquqlarının eyni qaydada müdafiə olunmasına şərait yaradır.

Respublikamızda “Xarici investisiyaların qorunması barəsində” Qanunun qəbul olunması ilə xarici iqtisadi əlaqələrin böyüdülməsinə, respublikaya xarici kapital axınının sürətli inkişafına, istehsal və infrastruktur obyektlərinin müasir texnologiya ilə yenidən qurulub yaradılmasına nail olunmuşdur. Bununla yanaşı, bu qanunda da birgə firmaların işə salınması və fəaliyyətinin hüquqi-təşkilati növləri, xarici investisiyalı firmalar-səhmdar cəmiyyətləri, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər, başqa təsərrüfat cəmiyyətləri və ortaqlıqları formasında yaranması, Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici investorların hissə iştirakıyla firmalar (xarici müəssisələr), xarici hüquqi şəxslərin nümayəndəliklərinin təşkil olunması, o cümlədən fəaliyyəti qanunda öz əksini tapmışdır.

“Xarici investisiyaların qorunması barəsində” Azərbaycan Respublikasının Qanununun mühüm maddələrində biri də Azərbaycanda milli rejimin yaradılmasından, yəni, hər şeydən əvvəl, Azərbaycan və xarici investorlar üçün bərabər investisiya şəraitinin yaradılmasından, yerli və xarici investorlar üçün eyni vergi, gömrük sisteminin tətbiqindən ibarət olur. Bu qanunların aparıcı müddəalarından başqası isə xarici investorların hüquqi şərait formasıdır ki, orada belə qeyd olunub:

”Xarici investorların hüquq şəraiti bunların mülkiyyətə olan hüququ, xarici investorlar üçün təşkil olunmuş mühit yerli hüquqi və fiziki vətəndaşların mühitindən pis (əlverişsiz) olmağı yolverilməzdir”. Bununla yanaşı, qanunda Azərbaycanın əsas iqtisadi yerlərinə öz investisiyalarını qoyan xarici investorlar üçün bir sıra başqa güzəştlərin tətbiqi də nəzərə alınır.

Qanuna əsasən xarici investorlara respublika təminatları məsələlərinə əsas yer verilir. Yəni, “Xarici investorların hüquqi müdafiəsi” adlı maddəsində öz təsdiqini tapmışdır ki, Respublika ərazisində xarici investorların hüququ bütünlüklə və heç bir şərt olmadan müdafiə edilir.

Xarici investorlar üçün iqtisadi sistemin transformasiyasını yaradan ölkələrin, bununla yanaşı Azərbaycan Respublikasının mühitində bu dövlətlərin qanunçuluğunun dəyişiklik oluması ilə bağlı təminatlar çox böyük yerə sahibdir. Bu məsələ ilə bağlı xüsusi maddələrdə qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası qanununda sonradan nəzərdə tutulan dəyişikliklər ilk olaraq qəbul olunmuş formada xarici investorların qoyuluşlarına 10 il müddətində heç bir təsiri ola bilməz. “Xarici investisiyanın qorunması barəsində” Azərbaycan Respublikasının Qanunu məhsulun ixracı və idxalı zaman xarici investorlara bir çox imtiyazlar verir. Bir sıra güzəşt növləri xarici investorlara “Mənfəətdən vergi haqqında” AR Qanunu ilə tətbiq edilir.

Xarici investisiyalar barəsində ölkə qanunvericiliyində əlavə riski aşağı salmağa şərait yaradan dayanıqlığa malik olmaq lazımdır. Yararlı investisiya şəraitinin təmin olunmasında yerli və xarici investisiyaların qoyuluşu üzrə Azərbaycan Respublikası şəxslərinin, icra hakimiyyətləri qurumlarının fəaliyyət prinsipi çox mühüm rol oynayır.

Yaxın və uzaq xarici ölkələrlə əməkdaşlıq hər bir dövlətin iqtisadiyyatının gələcəkdəki inkişafının sabit saxlanması üçün mühüm amillərdən sayılır. Ona görə də belə amillər dövlət üçün mühüm olan məhsul formalarının ixtisaslaşmasını, kooperasiyasını nəzərdə tutan razılıq əldə edilmiş iqtisadi siyasətin yaranmasına və təşəkkül tapmasına zərurililiyi artırır.

Son dövrlərə kimi xarici kapitalın birbaşa olaraq investisiyalar formasında iştirakının mühüm versiyası birgə firmaların təşkil olunması olmuşdur. Respublikada bu formada firmaların təşkil olunmasına 1993-cü ildən başlanmış və bu proses hər il çoxalan xətt üzrə öz inkişafını davam etdirmişdir. Bu firmaların nizamnamə kapitallarında respublikadakı investorlarının səhmlərinin müəyyən edilməsi formalarını təkmilləşdirmək, xarici investorlar ilə yerli şirkətlərin nizamnamə fondlarının Azərbaycan hissəsi kimi təyin olunan binaların, tikililərin, avadanlıqların, torpağın qiymətləndirilməsi metodikasını işlənilib hazırlanması zərurilik daşıyır.

Yerli və xarici investisiyaların stimullaşdırılmasının böyük proqramının həyata keçirilməsində o cümlədən proqramın monitorinqinin və tədbirlərin tərkibinin operativ təshih olunmasının təşkili mühümdür. Xarici kapitalın respublika iqtisadiyyatına cəlb edilməsi, təkcə xarici iqtisadi siyasətin yenidən yaranmasının deyil, o cümlədən respublikada aparılan tək aparıcı bir iqtisadi sistemin radikal iqtisadi islahatların, struktur dəyişikliklərinin yoluna qoyulmasının xəttini təşkil edir. Ölkədə xarici kapital axınını stimullaşdıran mühüm amillərə Azərbaycanın geosiyasi durumu, zəngin təbii ehtiyatları və kənd təsərrüfatı xammal resurslarının olması, sərbəst və ucuz işçi qüvvəsinin mövcud olması, yüksək ixtisaslı kadrların olması, respublikamızın yaxın və orta şərqdə çox əlverişli nəqliyyat-coğrafi mövqedə yerləşməsi, mütənasib vergiqoyma forması, torpaq və istehsal sahələrinə nisbətdə az rüsum ödəmə səviyyələri, istehsal və sosial infrastrukturun olması və s. daxildir. Bundan başqa, 1993-cü ilin əvvəllərindən start götürərək ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin bir daha hakimiyyətə geri dönməsi ilə, respublikada siyasi və iqtisadi sabitlik yenidən bərpa olunmuş, onun daxili və xarici siyasəti sayəsində respublikanın iqtisadi mövqeyinin formalaşması və tətbiq edilməsində vacib uğurlar əldə edilmişdir.

**Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına yönəldilən
İnvestisiyalar (cari qiymətlərlə, mln. man)**

İnvestisiyalar	2011-ci il		2012-ci il		2013-cü il		2014-cü il	
	Mln manat	Mln dollar	Mln manat	Mln dollar	Mln manat	Mln dollar	Mln manat	Mln dollar
Cəmi	17048,8	21588,9	20251,1	25777,8	21448,2	27340,0	21890,6	27907,5
Xarici İnvestisiyalar	6849,8	8673,9	8102,7	10314,0	8269,3	10540,9	9175,6	11697,7
Daxili İnvestisiyalar	10199,0	12915,0	12148,4	15463,8	13178,9	16799,1	12715,0	16209,8

Mənbə: Azərbaycanın Statistik göstəriciləri Bakı 2015.səh.407

ARDSK-nın məlumatlarının izahı bunu sübut edir ki, hər bir maliyyələşmə mənbələri sayəsində respublika iqtisadiyyatına cəlb edilən investisiyaların miqdarı 2011-2014-cü illər ərzində 163001,8 mln mnta yaxınlıq təşkil etmişdir. Bu dövrlərdə xarici investisiyaların miqdarı 3,5 dəfə çoxalmış olsa da, onların respublika iqtisadiyyatına cəlb olunmuş bütün investisiyalarda xüsusi yeri cəmi 3,2 faiz bəndi çoxalaraq 74,5% miqdarında olmuşdur. 2011-2014-cü illər ərzində isə bütün maliyyələşmə yerləri sayəsində respublika iqtisadiyyatına cəl edilən investisiyaların ümumi miqdarı xarici investisiyaların xüsusi miqdarı 45,1%-ə düşmüşdür.

2011-2014-cü illərdə Azərbaycan Respublikası üzrə
xarici investisiyalar

Göstəricilər	2011-ci il	2012-ci il	2013-cü il	2014-cü il
	manat	manat	manat	manat
Cəmi xarici investisiya	8673,9	10314,0	10540,9	11697,7
Maliyyə kreditləri	3692,5	3135,5	2655,8	1880,6
Birbaşa investisiyalar	4293,8	5382,3	5976,2	8049,2

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri Bakı.2015.səh, 407

Respublikada investisiya şəraitinin hal-hazırkı vəziyyəti iqtisadiyyatın böyük sürətdə sağlamlaşdırılmasına ümidləri artırır və ölkədə investisiya mövqeyinin yaxşı vəziyyətə gətirilib çıxarılması yönlərində respublikanın fəal hərəkəti zaman keçdikcə daha da güclü olur.

Ölkədə yaranan investisiya şəraitini araşdırarkən onu da nəzərə çatdırmaq vacibdir ki, respublika daxilində kapital qoyuluşunun miqdarı vətəndaşların dövlətə inamı müvqeyindən, xaricdə isə əsasən investisiya şəraitinin indeksindən asılı olur.

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf yolunda hal-hazırda özünü nəzərə çarpan başlıca meyl əməkdaşlığın müxtəlif növlərinin inkişaf prosesilə əlaqəlidir. Bu meyllərə aşağıdakıları aiddir:

- xarici investorların sərmayələrinin tətbiqinin böyüdülməsi;
- birlikdə istehsal firmalarının təşkil edilməsi və inkişaf etdirilməsi;
- elmi-texniki korporasiyaların təşkili və inkişaf etdirilməsi.

Hal-hazırda xarici iqtisadi əlaqələri əlverişli inkişafı yönündə əməkdaşlığın elə növlərinə daha çox üstünlük verilməlidir ki, onlar həm ölkədə və digər yerlərdə ixrac üçün məhsul istehsalının təşkil olunmasına şərait yaratsınlar, həm də müasir texnoloji proseslərin öyrənilməsinə köməklik etsinlər. Respublikanın xarici

investisiyalara tələbatı ildə 1,0-2,0 mlrd. dollar olur. Yaxın müddətdə xarici investisiyaların fəaliyyət sahəsinin qanunvericilik bazası yeni redaksiya ilə investisiyalar barəsində qanunun, konsepsiyalar barəsində qanunun və azad iqtisadi zonalar barəsində qanunun qəbul edilməsilə təkmilləşdirilmə işləri görülməkdir. Xarici investorun respublika bazarında investisiyaların vəziyyəti barəsində informasiyaya çıxışı üçün Dövlət informasiya mərkəzi təşkil etmək zəruriliyi yaranır ki, bu orqan investisiya qoyulan obyektlər üzrə dövlət tərəfinin təkliflər bankını yaratsın.

Ölkəmizdə təməli ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan, indiki dövrümüzdə ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən çox böyük məsuliyyətlə və peşəkarcasına davam etdirilən iqtisadi islahatlar, respublikanın iqtisadi siyasəti və onun tərkib hissəsini təşkil edən investisiya siyasəti uğurla davam etdirilir, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində, makroiqtisadi göstəricilərin hər il yaxşılaşdırılmasında əldə edilmiş uğurlar bunu birbaşa sübutdur. Daxili və xarici investisiyaların istehsala cəlb edilməsi və bunlardan əlverişli istifadə olunması sahəsində hüquqi-normativ bazanın təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri bu tədbirlərin aparılmasından ibarətdir.

Respublikada daxili və xarici investisiyaların kompleks proqramlarının stimullaşdırılmasının həyata keçirilməsində investisiya mühitinin qanunvericilik bazasının işlənilib hazırlanması və təkmilləşdirilməsi bununla yanaşı lazımi təşkilati tədbirlərin təşkil olunması birbaşa əhəmiyyətə malikdir. Belə tədbirlərdən başlıcaları bunlardır:

- investisiyaların maliyyə, valyuta, vergi, gömrük, tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi barəsində qanunvericilik normalarının və başqa normativ sənədlərin sabitliyi;
- hüquqi-normativ sənədlərdə hər gün qeyd olunan dəyişikliklər barəsində informasiyanın mövcud olması;
- investisiyaları idarəetmə qurumlarının müfəssəl idarəçilik sistemi və mexanizmlərinin olması.

Bazar iqtisadiyyatlı inkişaf edin xarici dövlətlərin təcrübəsi sübut edir ki, ümumi daxili məhsulun tərkibində hər bir mənbələr sayə sində investisiya qoyuluşunun xüsusi miqdarı 30-35% təşkil etdikdə, bu istehsalın çoxalmasına, iqtisadi yüksəlişə gətirib çıxardır və bu əsasda istehsal daha da sürətli bir şəkildə inkişafını davam etdirir.

Ölkə iqtisadiyyatının davamlı və sabit formada inkişaf etdirilməsini təşkil etməklə iqtisadiyyatın hər bir sahəsinə xarici investisiyaların cəlb edilməsini stimullaşdırmaq məqsədi ilə güzəştli vergi qoyma, ikiqat vergi qoymadan azad olmanı həyata keçirməklə, investisiyanın Azərbaycan iqtisadiyyatına axınını möhkəmləndirmək olar.

3.3. İnvestisiya potensialının reallaşdırılmasında idarəetmə sisteminin strategiyası və onun səmərəli istifadəsində dövlətin rolu

Hər bir iqtisadçı investisiya potensialı məvhumuna müxtəlif cür yanaşır. İnvestisiya potensialı yığılmış olan kapitalların müəyyən bir hissəsini əhatə edən investisiya resurslarının toplusu şəklindədir. İnvestisiya potensialı bazarında bu amillər kapitalın təkrar istehsalının maddi, maliyyə və intellektual tələblərini ödəmək üçün investisiya tələbatına dəyişmək imkanına malik olan potensial investisiya tələbatı şəklində təmsil edilir. İnvestisiya potensialının başqa bir yanaşma investisiyanın digər sahələrinə və mövcud olmasından, onların iqtisadi davamlılığından asılılığını təmin edən investisiya tutumluluq anlayışı müəyyən edilir. Həmçinin beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq regionların investisiya cəlbediciliyinin il üzrə göstəricilərinin müəyyən olunmasında istifadə edilir.² Rus professoru V.D.Adrianovun monoqrafiyasında investisiya potensialının parametrlərindən biri kimi işlənilib hazırlanmış və işlənilib hazırlanmaqda olan investisiya layihələrinin miqdarı götürülür. Alimin sözlərinə görə “...keçən əsrin 90-cı illərində Rusiyada işlənilib hazırlanma mərhələsində 50 mlrd. dollardan çox

² Андрианов В.Д. Финансовые институты развития экономик АТЭС – потенциальные партнеры инвестиционного сотрудничества в регионе. место издания Внешэкономбанк Москва, 172 с.

məbləğində 10 minə qədər investisiya layihələri yerləşirdi”. Digər müəlliflərin bir sıra işlərində də “investisiya potensialı” anlayışının izahı oxşardır. Burada hər şeydən əvvəl, “investisiya tutumluluğu” anlayışını işlətmək lazım idi. Bəzi müəlliflər investisiya potensialını məhz investisiya resurslarının təklifi kimi qəbul edirlər.³ İ. T. Blank investisiya potensialını kapital qoyuluşu formasında maksimal investisiya səviyyəsi kimi müəyyən edir. Bu yanaşma ilə razılaşmaq olmaz. Onun fikrincə, investisiya potensialı-yığım üçün nəzərdə tutulmuş və istifadəsi zamanı gözlənilən nəticənin əldə olunmasına imkan verən xüsusi resursların məcmusudur. Müəssisənin investisiya potensialı investisiya resurslarının xalq təsərrüfatında istifadəsi ilə bağlı iqtisadi münasibətlər sistemini ifadə edir. Bununla yanaşı, investisiya potensialı geniş təkrar istehsalın mənbəyi sayılır. Məlum olduğu kimi, geniş təkrar istehsal prosesində məhsuldar qüvvələrin, iqtisadi münasibətlərin inkişafı həyata keçirilir, məhsul istehsalı artırılır. İstehsal gücləri artdıqca investisiya potensialı da güclənir, xarici investorlar üçün müəssisənin, investisiya etibarlılığının və cəlbədiciliyinin yüksəldilməsi baş verir.

İnvestisiya potensialının əmələ gəlməsi və istifadə olunması dövründə onun fəaliyyətinin hər bir subyektləriylə qarşılıqlı sosial iqtisadi əlaqədədirlər. Belə əlaqə nəticəsində firma və dövlət arasında, firmalar öz arasında, firma daxilində işləyənlərlə sahibkarlar arasında əmələ gələ bilər.

İnvestisiya fəaliyyətinin formalaşması zamanı əmələ gələn əlaqənin təhlil edilməsinə sistem şəklində baxılır. Bunu ölkəmizdə formalaşdıran bir neşə ünsürlər vardır:

- İnvestorlar və investisiyalar haqqında dəqiq və anlaşıqlı məlumat.
- İnvestisiya qoyuluşunu həyata keçirmək üçün hüququqən əldə edilməsi.
- İqtisadi fəaliyyət sahələrində mövcud ola biləcək risklərdən sığortalanmanın tətbiqi.
- İnvestisiya layihəsi üçün tenderlərin keçirilməsi və qazanacaq olan investorların seçilməsi.
- İnvestisiyalaşmanın optimallıq səviyyəsi.

³ Бланк И.Т. Управление инвестициями предприятия. “Ника-Центр”, 2003, 275 с.

- Dövlət tərəfindən həyata keçirilən dəstəkverici proqramların hazırlanması.
- İnvestisiyanın stimullaşdırılması və genişləndirilməsi;
- İnnovasiyalı istehsalın tətbiqi;
- Verilən lizinq üzrə istehsalın optimallığının təmini;
- Dövlət tərəfindən tətbiq olunan müxtəlif güzəştlər;

İnvestisiya strategiyasının hazırlanıb işlənməsində yeni idarəçilik prinsipini, yəni idarə olunan strateji sisteminin prinsipləri durur. İnvestisiya strategiyasının hazırlanıb işlənməsində prosesində investisiya stratejiyası qərarlarının hazırlanıb işlənməsində və qəbul olunmasını təşkil edən prinsiplər bunlardır:

1. biznes sahələrinə öz fəaliyyətlərini qurmağa qadir bir açıq system kimi baxılması. İnvestisiya strategiyasının işlənilib hazırlanarkən biznes xarici investisiya sferası ünsürləri ilə qarşılıqlı əlaqədə tam açıq sistemdir.
2. Biznes üzrə fəaliyyət bazasının strategiyasının müəyyən edilməsi

Iqtisadi inkişafın strateji hissəsi sayılan əməliyyat prosesinin inkişafını təşkil edir. Bunun nəticəsi olaraq da əməliyyat fəaliyyətinin strateji məqsəd və vəzifələri ilə bərabərləşdirilməlidir. Beləki investisiya strategiyasına seçilən ümumi iqtisadi strategiyasına uyğun gələrək biznesin səmərəli inkişafını təmin edən əsas ünsürlərindən biri kimi götürülməlidir. İnvestisiya strategiyasının əməliyyat fəaliyyəti strateji yüksəlişinin əmələ gəlməsinin başlıca məqsədləri bunlardır:

- əmtəənin formalaşmasının yüksək inkişafının təmin olunması
- fəaliyyət üzrə əməliyyat mənfəətinin artışı və rəqabət formalaşması
- məhsul bazarının artım templəri
- baza strategiyasının təkmilləşdirilməsi

İnvestisiya fəaliyyəti strateji istiqamətdə artım üsulunun və ya sahibkarlıq üsulu kimi qiymətləndirilir. İnvestisiya fəaliyyətinin artım üsulunun əsasını qəbul olunan strateji investisiya qərarlarının müxtəlifliyini minimuma endirməklə investisiya davranışının əldə olunmuş istiqamətindən çıxış edərək strateji planlarını yaradırlar. İnvestisiya davranışının perspektiv əsaslı dəyişmələri bu stratejiyanın dəyişilməsinə ancaq cavab forması şəklində keçmiş olur. İnvestisiya fəaliyyətinin bu üsulu həyat tsiklinin yetkinlik mərhələsinə çatan biznes fəaliyyəti üçün

səciyyələndirilir. İnvestisiya fəaliyyətinin bu üsulu investisiyalaşmanın formalaşmasının istiqamət, alət və vasitələrinin xarici investisiya mühitinə əsasən dəyişilməsində olan əsas götürərək qarşıya qoyulmuş strateji məqsədlərə əməl edilməsinə transformasiya olunması ilə əlaqəlidir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda investisiya fəaliyyətinin artım üsuluna strateji istiqamətdə qoruyucu, lakin eyni zamanda sahibkar üsuluna isə sürətlənmiş inkişafa istiqamətlənən son üsul kimi götürülür. Müxtəlif iqtisadçılar bununla bağlı fərqlə fikirlər bildirmişlər. Onların fikrincə, investisiya fəaliyyətinin sahibkar üsulu son dərəcə yeni idarəetmə sisteminin strateji idarəetmə sistemində uyğun gəlməsini bildirmişlər.

İnvestisiya strategiyasını həyata keçirərkən nəzərə almaq labüddür ki, investisiya davranışı bazarda rəqabət mühitinin artışı təşkil edən ETT-nin tətbiq edilməsi ən vacib mexanizmdir. Bu səbəbdən də strateji inkişafın ümumi məqsədlərinin reallaşdırılması investisiya strategiyası ilə texnoloji amillərin əldə olunması nəticələri nə qədər əks etdirildiyindən və onun ifadəsinə nə qədər bərabərləşdirilməsindən asılıdır.

İnvestisiya strategiyasının hazırlanıb işlənməsi prosesləri özündə aşağıdakı mərhələlər birləşdirir:

- 1) investisiya strategiyasının həyata keçirilməsi dövlətinin təyin edilməsi;
- 2) xarici investisiyalaşmanın resurslarının və investisiya bazarı strukturunun tədqiq edilməsi;
- 3) firmanın investisiya davranışının əlamətlərini müəyyən olunmasında müsbət və mənfi tərəflərinin təhlil edilməsi;
- 4) investisiya davranışının strateji məqsəd və vəzifələrinin müəyyən olunması;

İnvestisiya strategiyasının formalaşdırılması üçün dövrlərinin müəyyən olunması üçün aşağıdakı informasiyaların olması mühümdür:

- bazar iqtisadiyyatın və investisiya bazarlarının inkişafının gözləntilərinin qiymətləndirilməsi;

- müəssisənin bazar strategiyasının yaradılması üçün qəbul olunan dövrün dayanıqlılığı;
- istehsalçı firmaların bazara yaxın yerləşməsi;
- bazardakı firmaların qiymətləndirilməsi
- investisiyalaşmanın və onun potensialının təhlili
- müəssisə məqsədlərinin işlənilib hazırlanması;
- müəssisənin sahə mənsubiyyəti;
- müəssisənin ölçüsü.

Onun müəyyən olunmasında ilkin şərt ümumi inkişaf strategiyasının formalaşdırılması üçün qəbul olunan dövrün dayanıqlılığıdır, beləki investisiya strategiyası ona tabel olmuş formada xüsusiyyət göstərir. Bununlada asılılıq prinsipi yaranır. Onun əsas mənası odur ki, inkişaf ilə investisiya strategiyası düz mütənasibdir.

Dövlət və firma arasında iqtisadi əlaqələr investisiya davranışı üçün basılıca şərtlərin formalaşdırılması prosesində investisiya, pul, kredit, vergi və s. siyasətlərin həyata keçirilməsi zamanı baş verir.

Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatında baş verən dəyişiklikləri inkişafın investisiya tipi kimi səciyyələndirmək olmaz. İqtisadi artışı nəticəsində investisiyanın ümumi səviyyəsi ÜDM-un 30 faizindən çox olmuşdur. İqtisadi artım investisiyalaşmanın ÜDM-də payını 40-50 faiz olması halını təmin edə bilər. İqtisadiyyatda investisiya qoyuluşlarının təkmilləşdirilməsi zəruridir.

İnvestisiya potensialının formalaşması və həyata keçirilməsində dövlətin rolu investisiya siyasəti ilə investisiya davranışının formalaşması üçün səmərəli imkan və şəraitin təmin olunmasından ibarətdir.

İnvestisiya siyasəti dedikdə bütünlükdə uğurlu iqtisadi fəaliyyətinin əsası kimi baxılmasıdır. Bunun haqqında V.Vulferson müxtəlif fikirlər söyləmişdir. Dövlətin investisiya sferasındakı nüfuzunu ⁴ V.Vulferson Ümumdünya bankının illik məruzəsində belə qeyd etmişdir: "...inkişafın katalizator və köməkçi rolunu oynayan, özəl biznesin və ayrı-ayrı şəxslərin fəaliyyətini stimullaşdıran və

⁴ Вульф Вулфенсон Доклад Всемирного Банка. Статья

tamamlayan səmərəli dövlətə ehtiyacı vardır. Səmərəli dövlət olmadan həm iqtisadi, həm də sosial nöqteyinəzərdən dayanıqlı inkişaf mümkün deyildir”.

İqtisadi ədəbiyyatlarda investisiya sahəsində dövlətin rolunu iki cür təhlil edirlər:

1. Investisiya siyasətinin mərkəzləşdirilən və mərkəzləşdirilməyən formaların həyata keçirilməsi.
2. İqtisadi siyasəti həyata keçirmək yolu vasitəsilə investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsindən, kredit bazarındakı faiz dərəcəsindən idarə olunmasından və s. ibarət olur.

Azərbaycanda həyata keçirilən investisiya siyasətinin mahiyyəti tələb olunan investisiyaların maliyyələşməsi xüsusi qurumların ən əsası isə xarici investisiyaların cəlb edilməsi vasitəsi ilə aparılır. 2015-ci ildə xarici investisiyaların 90 faizindən çoxu, daxili investisiyaların 70 faizə qədəri qeyridövlət investisiyaların payına düşmüşdür. Aparılan investisiya siyasəti dövlət investisiyalaşmasının məhdudlaşdırılmasını əsas götürür.

İqtisadi islahatlar nəticəsində dövlətin iqtisadiyyata investisiyanın stimullaşdırılması istiqamətində bir çox tədbirlər formalaşdırırlar:

- dövlət büdcəsinə borcu olan özəlləşdirilmiş firmalar borclarının silinməsi və ya güzəştlərin göstərilməsi üçün perspektivlərin aşkar edilməsi üçün fəaliyyət proqramları hazırlayırlar;
- özəlləşdirmə fəaliyyətində dövlət firmalarının investisiya əlaqələrində uzunmüddətliyin təmin edilməsi;
- istehsalçılara və xarici podratçılara ölkə vergi qanunvericiliyinə əsasən güzəştlərin verilməsi.

İnvestisiya sahələri üçrə əsas məqsəd investisiya perspektivlərini axtarib tapmaqdan ibarətdir. Dünya təcrübəsinə əsasən investisiya konsepsiyalarının axtarib tapılmasını şərtləndirən amillər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilib:

- Emal sənayesi üçün yararlı olan təbii resursların təmini
- İnvestisiya layihələrinin kənd təsərrüfatı istehsalında və aqrar sənaye komplekslərində tətbiqi

- Təsərrüfat sahələri üzrə inkişaf proqramlarının hazırlanması
- Bazarda mövcud olan yeni əmtəə məhsullarına olan tələbin keyfiyyət və kəmiyyət dəyişikliklərinin təhlili
- İstehsalın artırılmasına istiqamətlənən investisiyaların layihələndirilməsi
- Ölkə daxilində və ya dünya iqtisadiyyatında yarana biləcək istehlak təlabatları
- İstehlak sferalarında istehsalın artımı və intesivləşdirilməsinə artan tələbat
- İstehsal müxtəlifliliyinin həyata keçirilməsi imkanları
- İstehsalın stimullaşdırılmasının səmərəliliyi
- Əlverişli investisiya sferasının optimallaşdırılması

Dövlət tərəfindən həyata keçirilən investisiya siyasəti nəticəsində həyata keçirilən investisiya potensialının idarə edilməsi sisteminin səmərəli təşkili, həmçinin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi olduqca vacibdir. İnvestisiya siyasətinin səmərəliliyin artırılması bu amillər üzrə aparılır:

- investisiya potensialının idarə edilməsinin təhlili
- investisiya təhlükəsizliyinin təhlili
- Firma kapitalının bazar üçün təhlili
- İnvestisiyalaşmanın risklərdən sığrtalanması
- Amortizasiya siyasəti nəticəsində firmanın sərbəstlik göstəricisi
- Firma daxilində yığımın artırılması hesabına investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin intensivləşdirilməsi
- İnvestisiya mühitinin çoxsahəli formalarının inkişafının təmini
- Daxili mənbələr hesabına yığımın artırılması
- Müəssisədə investisiya resurslarının rolunun genişləndirilməsi
- Səhmlər üzrə investisiya layihələrinin tətbiq edilməsi
- Əvəzli şəkildə verilən kreditlərin stimullaşdırılması

İnvestisiya potensialının bu bazarın cəlb edilməsi dərəcəsini təyin olunması və investisiya risklərinin kəmiyyətini şərtləndirən sosial-iqtisadi, siyasi və maliyyə amillərinin məcmusudur. İnvestisiya potensialı şəraiti özlüyündə ayrılıqda firmanın, regionun, respublikanın obyektiv imkanlarını və investorun fəaliyyət mühitini özündə cəmləşdirir, investisiya riski nəzərə alınmaqla yerinə yetirilir.

Birbaşa dövlət dəstəyi nəticəsində tətbiq olunan prinsiplər:

- Aqrar sənaye kompleksinə. Yəni, səmərəli fəaliyyət nəticəsində qida məhsullarının istehsalı və istehlakı. Bu məhsulların qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində cəmiyyətdəki sosial narazılıqların aşağı salınması.
- Tikintiyə sahələrinə
- Əhalinin məşğulluğunun təmin olunması
- İnvestisiya layihələrinin hazırlanması.
- Elmi Texniki tərəqqinin tətbiq olunması
- İnnovasiya layihələrinin işlənilib hazırlanması .

Dövlətin investisiya potensialının reallaşdırılması və səmərəli həyata keçirilməsində əsas məqsədlər aşağıdakılardır:

- inkişaf büdcəsinin və ümumilikdə iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə məqsədyönlü dövlət maliyyə-kredit köməyinin göstərilməsini təmin edən büdcənin formalaşdırılması;
- şəraitin təmin olunması və əlverişli investisiya şəraitinin işlənilib hazırlanması yolunda tədbirlərin fəallığının artırılması hesabına xarici investorların inamının bərpa edilməsi;
- müəssisənin və əhalinin sərbəst vəsaitlərinin investisiya məqsədləri üçün səfərbər dilməsi;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrində investisiya layihələrinə respublikanın köməklik tədbirləri üzrə diferensiallaşdırılması sisteminin işlənilib hazırlanması və tədqiq edilməsi;
- perspektiv investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi zamanı onların birgə investisiyalaşmasının yeni formalarının axtarılması;

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dissertasiya işində “İnvestisiya siyasəti: mahiyyəti, ölkənin iqtisadi inkişafında yeri və rolu” mövzusunda bəhs edilir. Dissertasiyada həmçinin investisiya anlayışı, investisiyaya sosial-iqtisadi baxış, investisiya qoyuluşlarının analizi, investisiya siyasətinin naziliyyətləri, o cümlədən Azərbaycanın davamlı inkişafına investisiya fəallığına təsiri, ölkəmizdə investisiya potensialından səmərəli istifadənin regional aspektlərin bəhs edilir.

İnvestisiyalar müxtəlif əmlak və intellektual mülkiyyətlərinin, tədiyyə və maliyyə öhdəliklərinin sahibkarlıq və başqa hər hansısa bir fəaliyyətlərinə kapital qoyulmalarıdır. Qoyulmuş investisiya olduqca geniş aspektli bir anlayışdır. Bu qoyuluşlar rəqabət şəraitində, qeyrimüəyyənlik və riskli mühitlərdə formalaşır. İnvestisiya özündə innovasiyanın bütün cəhətlərini birləşdirirki, bu elmi texniki tərəqqinin sürətli inkişafı, əmtəə və firmalararasında rəqabət mühitinin təmin olunması üçün vacibdir. İnvestisiya qoyuluşlarının əsas vəzifəsi bütün tələbatların ödənməsi və onların gələcəkdə təmin olunması, onun mənfəətliliyinin və səmərəliliyinin əldə olunmasıdır.

İnvestisiya fəaliyyətinin çevikliyi onun tənzimlənməsində bütün növ vəsaitləri tətbiq edilməsini əsas sayır. Bu da gələcək üçün investisiyalashmanın bütün dövrlərini əhatə etmiş olacaqdır. Azərbaycanın inkişafının hər dövründə investisiyalashmanın tənzimlənməsində müxtəlif metod və vasitələr tətbiq edilir. Onların toplusu investisiyalashma mexanizmini əmələ gətirir.

Onun inkişafının tənzimlənməsi fəaliyyətində böyük rol dövlətə aiddir. İnvestisiyalashmanın dövlət tənzimlənməsinə hər bir subyektinin hərəkəti təsir edir, qanunvericilik və normativ aktlarla müəyyən olunmuş iqtisadi alətlərin istifadə edilməsiylə dövlət tərəfindən formalaşdırılan bazar iqtisadiyyatlı dövlət idarəetmə sistemi şəklində baxılması mümkündür.

İqtisadi subyektin investisiya davranışı dövlət himayəsində olan bir obyektidir. Bu ilk öncə investisiyanın özünün mahiyyəti ilə şərh edilir. Belə nəticəyə gəlirik ki, investisiya davranışı iqtisadiyyatın sürətli və davamlı

inkişafında əsasdır. Bu cəmiyyət inkişafının yüksək rifah halının təmin edilməsi və iqtisadi təhlükəsizliyin əsas amilidir.

Dövlətin investisiya siyasəti investisiyalaşmanın iqtisadi və sosial sahələrə cəlb edilməsinə müəyyən bir sistem formalaşdırır. Investisiyalaşmanın səmərəli istifadə edilməsi üçün müəyyən mühit formalaşdırır. Bunlar investisiyanın cəlb edilməsi və innovasiyalaşmanın inkişafına görə hüquqi sisteminin, vergilər və kreditləşmədə güzəştlərinin ixtisaslaşdırılması hesabına, investisiya aktivlərinin amortizasiya siyasəti və xarici investisiyaların cəlb olunması üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır.

İnvestisiyalaşmanın strategiyasının əsas göstəriciləri aşağıdakılardır:

- investisiya davranışlarında məsuliyyətlik;
- İqtisadiyyatın tənəzzüldən azad olunması .
- Bazardakı məhsul istehsalının intensivləşdirilməsi.
- elmi-tədqiqat, istehsal və idarəetmə səviyyələrində davamlı münasibətlərin qurulması
- bazarda rəqabətlik mühitinə nəzarət;

Ölkə qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri investisiya siyasətinin uğurla həyata keçirilməsidir. Bu özündə aşağıdakı prinsiplərin reallaşdırılmasını əsas sayır:

- idarə etmə orqanların hüquqlarının genişləndirilməsi və investisiyanın dayanıqlılığının təmini;
- xüsusi maliyyələşmə mənbələrinin mövcudluğu;
- investisiyalaşma dövründə rəqabət mühitinin inkişaf etməsi və rəqabət qabiliyyətinin yaradılması;
- investisiyanın risklərdən sığortalanmasında dövlət zəmanətlərinin təmin olunması.
- Firma üzrə cəlb olunmuş investisiyaların innovasiyalı texnikaya keçirilməsi;
- Cəlb olunmuş nvestisiyalar hesabına işsizliyin azaldılması;
- Ölkə üzrə sosial-iqtisadi davamlılığın təmin olunması;
- İnvestisiyalaşmanın gəlirliliyinin artırılması;

- İnvestisiya siyasətində dövlətin rolunun artırılması;
- Struktur cəhətdən iqtisadiyyatın bərpasının təmini.
- Uzun dövr üçün nəzərdə tutulmuş investisiya strategiyasının işlənməsi və həyata keçirilməsi

Azərbaycanda investisiya potensialının əmələ gəlməsi və səmərəli istifadə edilməsində əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

- ölkəyə mühüm, kifayət dərəcədə investisiyaların cəlb edilməsi, investisiyaların iqtisadiyyat üçün səmərəli paylaşdırılması.
- investisiyalaşma üçün potensialların genişlənməsi;
- yığının investisiyaya çevrilməsini stimullaşdıran şəraitin yaradılması;
- büdcənin səmərəli istifadə edilməsində məqsədli proqramların tətbiq edilməsi;
- iqtisadiyyatın perspektiv sahələrinin bütün sahələrində rəqabətliliyinin təmin edilməsi;

İnvestisiya siyasətində investisiya potensialının formalaşdırılması və səmərəli istifadə edilməsində əsas məqsədlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Azərbaycanın bütün ərazi-inzibati vahidlərində iqtisadiyyatın perspektiv

prioritet investisiya layihələrinin reallaşması zamanı onların birgə

investisiyalaşmasının yeni formalarının axtarışı;

- iqtisadiyyatın perspektiv sferalarının məhsul və əmtəələrinə tələbatın artırılması şəraitin formalaşması;
- iqtisadiyyatın perspektiv sferalarının inkişafının müxtəlif mənbələrə
- istiqamətlənən sferalarının firmalarına maliyyə və kredit dəstəyinin verilməsini təmini vacibdir
- əlverişli və geniş infrastrukturların tətbiq edilməsi;
- davamlı şəraitin təmin olunması və səmərəli investisiya mühitinin yaranması tədbirlərinin fəallaşdırılması üzrə xarici investorların kapital qoyuluşlarının artması;

- iqtisadiyyatın prioritet sahələrində investisiya layihələrinə dövlət dəstəyinin müxtəlifliyinin sistemləşdirilməsi və tədqiq edilməsi;
- investisiya, maddi və intellektual potensiallarının təkmilləşdirilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsinin təmin olunması.

Dövlətin investisiya siyasətinin ən mühüm məqsədi yüksək elmi texniki tərəqqiyə nail olmaq, innovasiyalaşmanı sənaye müəssisələrində tətbiq etmək və investisiya cəlb ediciliyinin təmin olunmasından birbaşa asılıdır.

Azərbaycan Respublikasında investisiyalaşma mühitinin stimullaşdırılması xarici investisiya axınlarının yüksəldilməsi üzrə həyata keçirilən tədbirlərlə bağlıdır. İnvestisiyanın inkişafı yalnız portfel investisiyanın artışına deyil həmçinin birbaşa xarici investisiyaların axınının artımının güclənməsinə təsir edəcəkdir. Bu da öz növbəsində yeni firmaların yaradılması və istehsalın genişləndirilməsi üçün vəsaitlərin cəlb edilməsinə kömək olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1995.
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı: "Qanun", 2004.
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. "Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı", Bakı, 2001.
4. "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (13 yanvar 1995-ci il, №952).
5. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri Bakı 2015, 814s.
6. İqtisadi nəzəriyyə. T.S.Vəliyevin, Ə.R.Babayevin, M.X.Meybullayevin ümumi elmi redaktəsi ilə. Bakı, 2001,
7. H.Allahverdiyev, Z.Məmmədov İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsi (dərslük) Bakı, 2003.
8. Zeynal F.D. İnvestisiyalar və Azərbaycanda onların mövcud durumu Bakı: Elm, 2001.
9. S. Z. İsayev İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi Bakı, 2011.
10. T.H.Hüseynov Azərbaycanda investisiyalar (gəlirlər, investisiyalar, sənayeləşdirmə, məşğulluq) Bakı, 2009.
11. Erdal A.N., Kərimov V.X. İnvestisiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi. Bakı, 2002.
12. Əliyev F.B. İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi. Bakı, "Azər" nəşriyyatı, 2003.
13. Əliyev N.C., Daşdəmirov M.Ə, Mirzəyev V.S. İnvestisiya layihələrinin təhlili. Bakı, 2003.
14. Əliyev R.B., Novruzov N.A., Məmmədov M.A. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: 2003.
15. Qafarov Ş.S. Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma Bakı. 2005.
16. Həsənov R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı: "Elm", 1998.

17. Hüseynov T.H. Azərbaycanca bazar sisteminin iqtisadi problemləri (Monoqrafiya). Bakı, "Elm", 2004.
18. Keyns C.M. Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyə. Bakı: "Qanun", 2001, 478 s.
19. Məmmədov M.M, Məlikov Y.A., Əhmədli A.M. İnvestisiya layihələri üzrə biznes-plan, Bakı, "Elm", 2000.
20. Nadirov A.A. Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf məsələləri. Bakı: "Elm", 2001.
21. Həsənov R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı: "Elm", 1998. 343 s.
22. Анискин Ю.Н. Управление инвестициями. Учеб. пособие. "Омега-Л", 2002, 167 с.
23. Бард В.С. Инвестиционный потенциал российской экономики. М.: "Экзамен", 2003
24. Бочаров Л.А. Инвестиции. Учебное пособие. В.П: "Питер" 2002, 288 с.
25. Бланк И.Т. Управление инвестициями предприятия. "Ника-Центр", 2003, 275 с.
26. Бромвич М. Анализ экономической эффективности капиталовложений. М.: ИНФРА-М, 1996.
27. Андрианов В.Д. Финансовые институты развития экономик АТЭС – потенциальные партнеры инвестиционного сотрудничества в регионе. место издания Внешэкономбанк Москва, 172 с.
28. www.azwikipedia.org
29. www.kitab.az
30. www.economy.gov.az
31. www.taxes.gov.az
32. www.president.az
33. www.arxiv.az
34. www.stat.gov.az

АННОТАЦИЯ

Инвестиции - это просто новое накопление капитала в бизнес. Например частные и государственные инвестиционные вложения. Значение инвестиции - техники, растений и зданий, которые закупаются фирмами для производственных целей.

В сегодняшнем мире инвестиции в нематериальные активы становится все более и более важной, как в случае расходов на исследования, разработки, человеческий капитал, программного обеспечения и других областях.

Инвестиции играют шесть макроэкономической роли:

1. Это способствует текущего спроса капитальных товаров, таким образом она увеличивает внутренние расходы;
2. Он увеличивает производственная база (установленного капитала), увеличения производственных мощностей;
3. Он совершенствует производственные процессы, повышение эффективности затрат;
4. Это уменьшает потребности труда на единицу продукции, тем самым потенциально производить более высокую производительность и Нижняя занятости;
5. Это позволяет для производства новых и усовершенствованных продуктов, увеличения добавленной стоимости в производстве;
6. Она включает в себя международные мирового класса инновации и стандарты качества, помогая экспорта и активного участия в международной торговле.

SUMMARY

Investment plays a vital role in maintaining and enhancing the country's economic potential. This, in turn, has a positive effect on activities of enterprises, leads to an increase in gross domestic product, increases the activity of the country on the international market.

The main objective is the creation of favourable investment policies conducive to attracting industry and improve the efficient use of investment resources in the development of the economy and the social sector.

Investment policies should focus on:

- identification of suitable for each time period, the volume of investments and their structure: industry, production, technological, territorial and ownership;
- the choice of priorities;
- improving the efficiency of investment.

This definition contains all the components of the investment policy, but you can give a broader interpretation. Investment policy of the State is a set of interrelated objectives and activities to ensure the necessary level and structure of investment in the country's economy and its individual sectors and industries, raise investment activity all major agents reproductive activity: population, entrepreneurs and States. Simply put, investment policy is aimed at finding sources of investment and establishment of sound fields using them.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. İqtisadiyyatın tarazlı inkişafına nail olunması istiqamətində aparılan siyasətlər arasında investisiya siyasəti ən mühüm yerlərdən birini tutur. Hər bir ölkənin iqtisadiyyatında investisiyanın vəzifəsi və vacibliyi olduqca yüksəkdir. İnvestisiya siyasəti özünü ölkədə makroiqtisadi göstəricilərin yüksəldilməsi, ümumi daxili məhsul və ÜMM-un tərkibində əsas sferaların, əsasən isə strateji əhəmiyyətli sferaların rolunun və mühümlüyünün artırılmasında, rəqabət mühitinin yaradılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, əmək bazarına müdaxilə edilməsində, qiymətlərin və xarici investisiya qoyuluşlarının tənzimlənməsi sahəsində daha qabarıq göstərir. İnvestisiyanın cəlb edilməsi həmçinin iqtisadi aktivliyin genişlənməsi üçün başlıca şərt ölkənin sosial-iqtisadi sabilliyinin əldə olunmasıdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. İnvestisiya siyasətinin əsas məqsədi müəyyən dövr ərzində investisiyanın həcmnin təyin etməsidir. İnvestisiyalashmanın əsas prinsip və vəzifələri:

- İnvestisiyalashmanın risklərdən sığrtalanması
- Yığımin artırılması hesabına investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin intensivləşdirilməsi
- İnvestisiya mühitinin çoxsahəli formalarının inkişafının təmini
- Daxili mənbələr hesabına yığımin artırılması
- Müəssisədə investisiya resurslarının rolunun genişləndirilməsi
- İnvestisiya layihələrinin tətbiq edilməsi
- Verilən kreditlərin stimullaşdırılması

Problemin işlənmə dərəcəsi. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının mövcudluğu şəraitində sosial-iqtisadi tərəqqiyə nail olmaq üçün xüsusi inkişaf proqramı və proqnozları işlənilib hazırlanmalı və onların həyata keçirilməsi təmin edilməlidir. Belə proqramın əsasını respublikanın mikro və makro səviyyəsində

iqtisadiyyatın inkişafının sürətlənməsi və bu sahədə sosial-iqtisadi səmərəliliyinin artırılması, Elmi Texniki Tərəqqi nəticəsində innovasiyalaşmasını və s. təmin edir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyektini investisiya, mahiyyəti, onun potensialı, investisiyanın təsirinin qiymətləndirilməsi və ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirinin araşdırılması prinsipləri və mənfi təsirlərinin aradan qaldırılması təşkil edir. Tədqiqat predmetini isə investisiya siyasəti, Azərbaycanda investisiya siyasətinin nailiyyətləri, həmçinin ölkədə investisiya mühitinin formalaşması təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Dissertasiya işinin hazırlanması ilə əlaqədar olaraq müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlardan, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, İqtisadi inkişaf Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin faktiki materiallarından və hesabatdan və.s istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi əsas məzmunu odur ki, elmi isdə Azərbaycanda həyata keçirilən investisiya siyasətinin ölkənin iqtisadi inkişafı ilə qarşılıqlı əlaqəsi, xarici investisiyaların cəlb olunma perspektivlərinin araşdırılması tədqiq olunmuşdur. Investisiya siyasətində dövlətin rolu, həmçinin investisiya potensialının reallaşdırılmasında dövlətin apardığı strategiyalar irəli sürülmüşdür.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti onun bütün fəsiləri, nəticə və müddəaları, həmçinin irəli sürülən təklif və tövsiyyələr iqtisadiyyat sahəsində gələcəkdə həyata keçiriləcək elmi araşdırmalar üçün əsas kimi çıxış edə bilər.

Ölkənin investisiya potensialının formalaşması və reallaşdırılmasında dövlətin rolu investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli imkan və şəraitin təmin edilməsindən ibarət olmalıdır. İnvestisiya siyasəti öz növbəsində bütövlükdə ölkənin uğurlu iqtisadi fəaliyyətinin əsası sayılır. Ona görə də hesab edirik ki, ölkənin sosial, iqtisadi və elmi-texniki inkişafına yönəldilmiş investisiya siyasəti daim dövlətin diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Respublikada həyata keçirilən investisiya siyasəti xarici investisiya qoyuluşlarının artırılması və onun dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, iqtisadiyyatın sahələrinin inkişafında lazımi proporsiyaların təmin edilməsində böyük elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Burada bir tərəfdən xarici investisiyaların cəlb edilməsi əsasında ölkənin ixracat potensialını artırmaq, digər tərəfdən xarici-iqtisadi əlaqələrin getdikcə daha da genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, Ulu Öndər Heydər Əliyev 20 sentyabr 1994-cü ildə imzalandığı “Əsrin müqaviləsi”nin rolu olduqca böyükdür. Bunun nəticəsində iqtisadi fəaliyyət üçün, beynəlxalq iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar açıldı. Artıq xarici investorların ölkəmizə marağı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Həmçinin bu istiqamətdə elə həmin ildə neft sektorunda xarici şirkətlərlə 27-dən çox beynəlxalq müqavilənin imzalanmasını göstərmək olar.

Prezidentimiz cənab İlham Əliyev də bu siyasətin davamı kimi bu sahəyə və bununla yanaşı daxili investisiya və qeyri-neft sektorunun inkişafı sahələrinə böyük qayğı göstərir. Neft sektorundan başqa digər sahələrə də investisiya qoyuluşlarının artırılması, bununla investisiya siyasətinin daha da inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyatımızın neftdən asılılığının azaldılması istiqamətində fəal işlər aparılır. Bütün bu cəhətləri Azərbaycanın müasir investisiya siyasətinin əsas xüsusiyyətləri hesab etmək olar və bütün bunlar hazırda əsas diqqət mərkəzində duran məsələlərdəndir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiyaya giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı, istinad edilən mənbələr, müxtəlif cədvəl və qrafiklərdən ibarətdir. Dissertasiya işinin quruluşu aşağıdakı kimidir:

İşin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılıb.

Dissertasiya işinin birinci fəslə “İnvestisiyanın nəzəri-metodoloji əsasları” adlanır. Bu fəsildə investisiya məvhumundan, investisiyanın əsas mahiyyəti, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq, həmçinin sosial-iqtisadi cəhətdən nəzərdən keçirmək məzmunu və xüsusiyyətlərinin araşdırılması, investisiya nəzəriyyələrinin əsaslandırılması, o cümlədən investisiyaların, investisiya

qoyuluşlarının tədqiqi və analizi aparılır.

Dissertasiya işinin ikinci fəslı “Müasir şəraitdə investisiya siyasəti və onun prioritetləri” adlanır. Bu fəsildə investisiya resursları bazarında investisiya siyasəti, onun müasir dövrdəki nailiyyətlərinin müvəffəqiyyətli tətbiqi, eləcə də Azərbaycanda investisiya potensialından səmərəli istifadənin regional aspektləri və investisiyanın qiymətləndirilməsi izah edilir.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslı “Müasir iqtisadi inteqrasiya şəraitində investisiya potensialından istifadə mexanizminin təkmilləşdirilməsi” adlanır. Bu fəsildə Azərbaycanda investisiya siyasəti və onun davamlı inkişafına investisiya siyasətinin təsiri, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması və iqtisadiyyata xarici investisiyaların cəlb olunması perspektivləri, həmçinin investisiya potensialının reallaşdırılmasında dövlətin rolunun strateji əsaslandırılması tərənnüm edilir.

Dissertasiya işinin sonunda ümumiləşdirilmiş formada bir sıra nəticə və təkliflər verilməklə işin yazılmasında istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı göstərilir.